

JAROSLAV
ČECHURA

KRONIKA
JEDNOHO
ŠÍLENSTVÍ

ČARODĚJNICE
NA SEVERNÍ
MORAVĚ
V 17. STOLETÍ

VYŠEHRAĐ

Kronika jednoho šílenství

Čarodějnice na severní Moravě v 17. století

Vyšlo také v tištěné verzi

Objednat můžete na
www.ivysehrad.cz
www.albatrosmedia.cz

Jaroslav Čechura
Kronika jednoho šílenství – e-kniha
Copyright © Albatros Media a. s., 2023

Všechna práva vyhrazena.
Žádná část této publikace nesmí být rozšiřována
bez písemného souhlasu majitelů práv.

ALBATROS **MEDIA**

JAROSLAV
ČECHURA

KRONIKA
JEDNOHO
ŠÍLENSTVÍ

ČARODĚJNICE
NA SEVERNÍ
MORAVĚ
V 17. STOLETÍ

JAROSLAV
ČECHURA

KRONIKA
JEDNOHO
ŠÍLENSTVÍ

ČARODĚJNICE
NA SEVERNÍ
MORAVĚ
V 17. STOLETÍ

VYŠEHRAĐ

Recenzovali:

prof. PhDr. Tomáš Petráček, Ph.D., Th.D.

JUDr. Mgr. Bc. et Bc. Josef Vacek

© Jaroslav Čechura, 2023

ISBN tištěné verze 978-80-7601-871-6

ISBN e-knihy 978-80-7601-882-2 (1. zveřejnění, 2023) (ePDF)

ISBN e-knihy 978-80-7601-883-9 (1. zveřejnění, 2023) (epub)

ISBN e-knihy 978-80-7601-884-6 (1. zveřejnění, 2023) (mobi)

Nic jsem se nenaučil...

Matěj Čechura

Lidské dějiny se neodvíjejí ve světě idejí, nýbrž ve světě,
na který svítí měsíc, kde se lidé nezvratně rodí, působí
utrpení nebo jsou mu sami vystaveni, umírají.

Carlo Ginzburg

Vše zajímavé se odehrává ve stínu... o skutečné historii lidí
nevíme nic.

Louis Ferdinand Céline

Je zvláštní, že člověk si něco pamatuje a něco zase ne...

Forrest Gump

Knihu věnuji paní Michaela Neubauerové.
Bez její všestranné pomoci a rad by nikdy nemohla vzniknout.

OBSAH

<i>Úvodem: Petrovy kameny pod sněhem</i>	11
--	----

I. ČARODĚJNICE ZDOLA

1. Sabat na Petrových kamenech	25
2. Účastníci sabatu na Petrových kamenech	39
3. Jak jsem se stala čarodějnicí	50
4. Koho jsem získala pro čarodějnictví	58
5. Galán neboli zlý duch	62
6. Čarodějná mast	69
7. Znaménka přirozená, znaménka umělá	72
8. Zrádné mysterium hostíí.	75
9. Čarodějnice – travičky, násilnice a vražedkyně.	82
10. Z čarodějnické mytologie: způsobím bouři a stanu se zvířetem	95
11. Smrt „beránka božího“ u Pustých Žibřidovic	102
12. Žranice u Agnes Koppin, Susanny Stubenuohlin a Anny Richterin.	105
13. Čarodějnická svatba v Šumperku	108
14. Johann Friedrich Kopp a srdce hraběnky Juliány	111
15. Čarodějnice zastřelily pana hraběte	119
<i>Mezibilance: Sex jako princip existence čarodějnické sekty</i>	121

II. ČARODĚJNICE SHORA

<i>Jak to vše začalo aneb Velikonoční pondělí v Sobotíně</i>	127
16. Inkviziční soud ve Velkých Losinách a H. F. Boblig	131
17. Výslechy Mariny Schuchin jinak Franckin a jejích společnic (1678–1679)	134
<i>Intermezzo I: Apelační soud mění postup vyšetřování</i>	144
18. Druhé kolo výslechů M. Schuchin jinak Franckin a ostatních žen.	148
19. Dorothea Daudin – první oběť losinských procesů	165
20. Závěrečné výslechy M. Schuchin (třetí kolo výslechů)	169

21. První losinská exekuce	178
22. Epilog prvních případů a nové pachatelky	180
<i>Intermezzo II: Apelační soud a losinské procesy v letech 1679–1692</i>	<i>195</i>
23. Druhý příběh/druhé dějství	210
24. Třetí příběh	230
25. První muž-čaroděj	238
26. Hans Axman a jeho čarodějnické společníce	251
27. Dorothea Axmanin a další tři oběti	261
28. Domnělý pokles soudní aktivity ve Velkých Losinách	270
29. Anna Höhlin jinak Höhl Hanselin a ti druzí	280
30. Ursula Braunerin a další tři	289
31. Další muž v losinských procesech – Mathes Göttlicher	298
32. Christina Köhlerin a několik dalších	309
33. Poslední fáze losinských procesů	325
34. Bobligův hořký epilog	332
35. Kdo to vše zaplatil?	335
36. Čarodějnice na panství Ruda (Eisenberg): město Šumperk a okolí	342
37. Kryštof Alois Lautner a Susanna Foglickin (1680–1685)	362
38. Šumperské exekuce v roce 1685 – vrchol zdejších procesů	368
39. Epilog šumperských exekucí v roce 1692	374
<i>Exkurz: byly ty výpovědi věrohodné?</i>	<i>377</i>
<i>Závěr</i>	<i>383</i>
<i>Poděkování</i>	<i>386</i>
<i>Prameny a literatura</i>	<i>389</i>
<i>Summary</i>	<i>408</i>
<i>Zusammenfassung</i>	<i>409</i>
<i>Rejstřík</i>	<i>411</i>

ÚVODEM: PETROVY KAMENY POD SNĚHEM

V sobotu 30. dubna 2022 – den před Valpuržinou nocí, na svátek sv. Filipa a Jakuba – jsem se díval pomocí webové kamery na Petrovy kameny. Zvláštní pohled! Překvapilo mě nečekané množství sněhu, který tam ležel, nikoli souvisle, ale v takových ostrůvcích, ba spíše ostrovech. A tu mě napadlo: na toto místo přece putovaly v té době desítky, ba stovky čarodějnic a čarodějů, aby se tu zúčastnily prvního z velkých sabatů v tom kterém roce... A s takovým sněhovým nadělením se museli při svých cestách setkávat velmi často. Bylo to vůbec možné? Že by vážili cestu dlouhou nejednou mnoho desítek kilometrů, aby se mohli brodit sněhem v takovém nečase?

Neměl nakonec pravdu mistr stříbrného plátna Otakar Vávra, který se domníval, že si ony sabaty vymyslely losinské ženy, když si představovaly, že jsou čarodějnicemi?¹ Údajně ležely doma v posteli a snily o dobrodružství, které jim prozaická každodennost nenabízela. Pan režisér by byl patrně překvapen, stejně tak jako já sám, tím, že se v nejnovějších studiích o čarodějnicích, a to ve světovém měřítku, objevil názor, že sabaty byly toliko konstrukce někdejších učenců a ve skutečnosti neexistovaly!² Mohu ujistit čtenáře, že tato kniha je o skutečných sabatech, kde se setkávali lidé z masa a kostí!

Pro skutečný sabat na Petrových kamenech mohu poskytnout jeden velmi pádný a těžko vyvratitelný argument. Myslíte, že by se známá postava těchto událostí, šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, nechal věznit po dobu téměř čtyř let, a nakonec i podrobit mučení, aby se poté přiznal k tomu, že žil v zajetí fikce, nebo představy o fiktivním shromažďování na Petrových kamenech? Jsem si jist, že takovou konstrukci je třeba odmítnout. Ano, Lautner se přiznal při výslechu v Mohelnici 17. června 1684, že navštěvoval opakovaně sabaty, a to pravidelně ve čtyřech ročních termínech. Dále uvedl více než dvacítku osob, které s ním sedávaly u prvního stolu a v jeho blízkosti... a to byl jen jakýsi úvod k řadě aktivit, které tento muž po léta provozoval.³

¹ Národní filmový archiv, OF Otakara Vávry, technický scénář filmu „Kladivo na čarodějnice“.

² Srv. z posledních prací Debora Moretti, *The Circulation and Exchange of Ideas, Myths, Legends, and Oral Traditions in the Witchcraft Trials of Italy*, in: (ed.) Marina Montesano, *Folklore, Magic and Witchcraft. Cultural Exchanges from the Twelfth to Eighteenth Century*, London–New York 2022, s. 46–58.

³ ZA Opava, pracoviště Olomouc, Archiv olomouckého arcibiskupství (dále AO), kart. 372, fol. 442r–443; moderní opis patrně z jiného pramene MZA Brno, rkp. 689, fol. 135v–136r; celý výslech, mimo chodem nejdelší v rámci losinsko-šumperských procesů, obsahuje 121 otázek.

Ale postupme dále. A jak tomu muselo být na Silvestra, tedy 31. prosince, kdy na Petrových kamenech jistě ležela spousta sněhu? Ne, nepředstavujme si v těchto souvislostech naše turistické návyky, které jaksi nepsané určují, co si obléknout a co si vzít s sebou, když putujeme tam či onam, na moderní poutní místa. Ženy a muži v 17. století, v době, kterou odnepaměti považujeme za „dobu temna“, měli daleko více vůle, déšť ani sníh je prostě nemohl od takovéto cesty odradit. Proč? Protože sabat neznamenal jen nepříznivou cestu, ale hlavně očekávání onoho velkého svátku, který na všechny příchodí čekal. Ano, bylo to velké očekávání.

A jak si vlastně můžeme to shromáždění čili sabat představit? V obecnosti asi tak, jak téma nastínil Carlo Ginzburg:⁴ „Čarodějníci a čarodějnice se scházávali v noci, obvykle na opuštěných místech v polích nebo v horách. Někdy přilétali obkročno na holi nebo na koštěti, když si předtím pomazali tělo kouzelnými mastmi, jindy zase přijížděli na hřbetě nějakého zvířete, pokud se sami v nějaké zvíře neproměnili. Ti, kteří se shromáždění účastnili poprvé, museli zavrhnout křesťanskou víru, zhanobit svátosti a vzdát úctu ďáblu, který byl přítomen v podobě lidské, anebo, a to častěji, v podobě zvířecí nebo polozvířecí. Následovaly hostiny, tance, sexuální orgie. Před návratem domů čarodějnice a čarodějníci přijímali kouzelné masti zhotovované z tuku dítěte a jiných ingrediencí.“

Nemusíme ovšem věřit všemu, co obsahují předchozí řádky! Velmistr italské historiografie uměl také znamenitě fabulovat.⁵ Jde tedy o jakýsi ideál, jak mohl sabat vypadat, co mohl představovat.⁶ Dnešní historikův pohled na Petrovy kameny

⁴ Carlo Ginzburg, *Noční příběh: Sabat čarodějnic*, Praha 2003, s. 11 (zobecnění). Kontext nejen italského bádání k tomuto pojmu uvádí Deborah Moretti, *Angels or Demons? Interactions and Borrowings between Folk Traditions, Religion and Demonology in Early Modern Italian Witchcraft Trials*, in: *Religions* 10, 2019, s. 326 (v digitální podobě je pro celý text použita pouze tato strana). K sabatu dále C. Ginzburg, *Deciphering the Sabbath*, in: (edd.) Bengt Ankarloo, Gustav Henningsen, *Early Modern Witchcraft: Centres and Peripheries*, Oxford 1990, s. 119–137; Carlo Ginzburg, *Deciphering the Witches Sabbath*, in: (edd.) Darren Oldridge, *The Witchcraft Reader*, London-New York 2002, s. 120–128; D. Moretti však neuvádí vůbec žádnou německy psanou literaturu. To platí i o následujících titulech. Další literatura níže.

⁵ Srv. např. Willem de Blécourt, *The return of the sabbat: mental archeologies, conjectural histories or political mythologies?* in: Jonathan Barry, Owen Davies, *Witchcraft historiography: Basingstoke* 2007, s. 125–145; týž, *Sabbath Stories: Towards a New History of Witches' Assemblies*, in: Brian Levack, *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, Oxford 2013, s. 84–100; další literatury viz níže.

⁶ Jinou podobu sabatu, jako „mytologické konstrukce“, podala Debora Moretti, *The Circulation*, s. 48: „1. tajné noční shromažďování, 2. noční let vzduchem, 3. vyzývání démonů nebo ďábla, 4. ve zvířecí podobě nebo v podobě části zvířete, 5. vyzývání ďábla tzv. hanebným polibkem, 6. smlouva s ďáblem, 7. účast na hostině a tanci, 8. orgie, 9. praktiky kanibalů, 10. odpadnutí a hanobení náboženských artefaktů (předmětů), 11. přijímání zločinných instrukcí.“ Použila k tomu dvě práce: (ed.) Michael D. Bailey, *Historical Dictionary of Witchcraft*, Oxford 2003, s. 110 a Brian P. Levack, *The Witch-Hunt in Early Modern Europe*, London-New York 2006 (původní vydání je z roku 1987). Podobu sabatu v německém bádání nastínil Richard van Dülmen, *Imaginationen des Teuflischen. Nächtlche Zusammenkünfte, Hexentänzte, Teufelssabbate*, in: (ed.) týž, (ed.) týž, *Hexenwelten. Magie und Imagination vom 16.–20. Jahrhundert*, Frankfurt am Main 1987, s. 94–130, zejm. s. 96–98; nověji Eva Labuvie, *Hexensabbat. Imaginationen zwischen gelehrter Dämonologie, Volksmagie und Alltagskultur*, in: *Hexensabbat. Imaginationen zwischen gelehrter Dämonologie, Volksmagie*

může být poněkud obyčejnější či skromnější, prostě náš – středoevropský. To myslím vůbec nevádí. Na druhé straně, co víme o motivacích, tužbách, přáních či představách účastníků těchto shromáždění? Mnoho ne.

A sabaty se nekonaly jen na Petrových kamenech. Takových míst bylo na severní Moravě více. Napoví nám zpráva z osmdesátých let 17. století, která uchovala názvy některých shromaždišť neklidných žen a mužů na Šumpersku:

„Obě skalnatá místa leží uprostřed lesů, utajená a vhodná pro shromáždění čarodějnic.

V „Šumperských aktech“ je toto poznamenáníhodné:

Protože byla (čarodějnice) trestně stíhána, jakousi silou učinila tři skoky:

První ze Šumperka na Petrovy kameny.

Druhý na Rabštejn.

Třetí na Bradlo.

Odtud znovu do Šumperka. Tyto skoky činily devět mil.“⁷

Uvedená místa s těmito názvy najdeme v regionu dodnes. Zpráva je nepochybně pozoruhodná: naznačuje, že čarodějnické reje měly v onom kraji daleko širší akční rádius, než by se mohlo zdát.

Zvykli jsme si pod vlivem odborné stejně jako krásné literatury vnímat čarodějnice prizmatem jejich procesů. Je to jistě možné, ale já osobně soudím, že poněkud jednostranné a omezující. Vezmeme jen klasický Dostojevského román *Zločin a trest*. Zde je přece zcela jasně popsána souvislost: někdo provedl určitý trestný čin a následně byl pak souzen. Pokud jde o čarodějnické procesy, je tomu ale docela obráceně. K trestům, bohužel skoro vesměs v podobě hořící hranice, musíme dohledávat ony zločiny. Ano, historická stejně jako právní logika je tu poněkud obrácená. Jako by se předem vědělo: ty jsi vinna, ty jsi vinen – a dostaneš trest; a až poté se dohledával zločin. A to vede k velmi rozšířené představě, že soudci hledali určité osoby, aby je mohli obžalovat z čarodějnictví, bez ohledu na to, zda něco spáchaly, či nikoli. Tak tomu ale přece nebylo ani v „době temna“. Mohu se ovšem mýlit.

Proto kniha, kterou jste právě otevřeli, začíná své líčení svátkem čarodějnic, sleduje jejich skutečné či předpokládané nebo až vymyšlené činy a skutky, a teprve následně si všímá represe. Pokusím se ukázat, že se nejednalo o lokální, izolované příběhy, které se odehrávaly jen kdesi v blízkosti Velkých Losin na severní Moravě; ve skutečnosti měly značně široký akční rádius, který neomezovaly ani zemské hranice. Místa jako Velké Losiny, Šumperk, Jeseník (Frývaldov) a Zlaté hory (Edelstadt či Cukmantl) představovala jedno ze středoevropských center čarodějnictví v průběhu v podstatě celého 17. století. Ale ani moravská metropole oné doby – Olomouc – nebyla ušetřena podobných „rejdů“. Přehlédnout nelze

und Alltagskultur, in: (ed.) Anselm Schubert, *Sabbat und Sabbatobservanz in der Frühen Neuzeit*, Gütersloh 2016, s. 66–96, zejm. s. 83–91.

⁷ Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc, Rodinný archiv Žerotínů (dále RAŽ), kart. 56, sign. XIV.35, s. 6706.

ani Krnov, Opavu, Kravaře či Vidnavu. Nelze si tedy představovat, že šlo o cosi uzavřeného v údolí říčky Desná... Nikoli.

Když se v roce 1678 dotazovali soudci jisté Marie Zöllichin ze vsi Vernířovice nedaleko Velkých Losin na to, zda byla u toho, když vrchnost před 25 lety v Jeseňníku (Frývaldově) trestala čarodějnice, uvedená žena přisvědčila: „Ano, byla jsem u toho.“⁸ Procesy v Jeseňníku probíhaly krátce po polovině 17. století. Ukazuje to velmi dobře vnitřní kontinuitu čarodějnictví stejně jako prostorovou znalost tohoto fenoménu.

A ještě jednu skutečnost musím uvést hned na začátku: jednalo se o sektářské hnutí rozšířené prakticky výlučně mezi německým obyvatelstvem na severní a zčásti i střední Moravě. Proto ony velmi těsné vazby ke Slezsku s německy mluvící populací. To je docela zásadní zjištění. Zkuste hledat podobné hnutí v ryze či převážně českých oblastech. Ano, tu a tam najdeme babku, která schovala hostii, aby jí kravka lépe došla, ale cosi hromadného?⁹ Ne, to byste hledali marně, odmyslíme-li pár výjimek spojených s čarodějnicemi, např. v Broumově.¹⁰ Soudím, že i tato etnická podmíněnost poněkud precizuje rozšíření sledovaného jevu. Kupodivu to má jakousi analogii. Tou je katastr selských rebelií, které proběhly výlučně v Čechách, v německy mluvícím pohraničí v letech 1679–1680.¹¹ Na Moravě, i té severní, je hledáme marně.

I takovéto skutečnosti musí brát historik v potaz, když se vydá po stopách dávné čarodějnické sekty¹². A nepotřebuje k tomu jen nashromáždit ono nemalé množství pramenů, které je k tématu k dispozici. Mám za to, že je potřebná i jistá odvaha. Odvaha? Ano, je totiž nezbytné opustit staré i starší představy literatury, která líčila – nejednou dosti iracionálním, ale vesměs krajně subjektivním způsobem – ony dávné příběhy neklidných žen a mužů, kteří sami sebe nazývali čarodějnicemi a čaroději. A stejně je třeba opustit představu o jakémsi démonovi jménem Heinrich Franz Boblig, který měl podle některých dokonce hony na ně organizovat.¹³

Tím není řečeno nic o tom, že by můj pohled neměl být subjektivní. Je přece pochopitelné, že každý historik otiskuje do svých prací i sebe. Jistě, někdo více, někdo méně. To je přirozené i pochopitelné. Myslím, že jde hlavně o to, nepodlehnout starým stereotypům v pohledu na čarodějnice, procesy s nimi nebo na osobu H. F. Bobliga. Nejednalo se totiž o nevinné oběti jeho řádění, ale o ženy a muže, kteří náleželi do dobového velmi konfliktního společenství. To nacházíme zejména ve

⁸ Knihovna Národního muzea, zámecké knihovny, RKP 43, fol. 46r-v (dále cit. RKP 43).

⁹ Srv. Petr Kreuz, Kouzelnické a čarodějnické procesy v českých zemích a ve střední Evropě, Praha 2022, s. 297sq. a jinde.

¹⁰ Naposledy Karen Lambrecht, Hexenverfolgung und Zaubereiprozesse in den schlesischen Territorien, Köln-Weimar-Wien 1995, s. 590 (podle rejstříku).

¹¹ Detailně Jaroslav Čechura, Selské rebelie roku 1680. Sociální konflikty v barokních Čechách a jejich každodenní souvislosti, Praha 2001.

¹² Termín používám podobně jako C. Ginzburg, Noční příběh, s. 11sq., s. 349sq. aj. Srv. Jaroslav Malina a kol. Antropologický slovník (s přihlédnutím k dějinám literatury a umění) aneb co by mohl o člověku vědět každý člověk, Brno 2009, s. 3552.

¹³ Jaroslav Čechura, Heinrich Franz Boblig – zlý duch moravsko-slezských dějin?, v tisku.

venkovských pospolitostech s německy mluvícími obyvateli. A prameny odkrývají, že právě Losinsko bylo plné různých konfliktů v jednotlivých lokalitách. Podobná situace byla jistě i jinde, ale právě pro toto panství máme takovýchto událostí velké množství.

A klíčovou roli tu sehrávaly právě sabaty na Petrových kamenech. Měl jsem tu vzácnou možnost navštívit toto místo v srpnu roku 2022.¹⁴ Dnes je pro návštěvníky nepřístupné, jde o součást přírodní rezervace. Nelze se divit, vždyť blízký Praděd navštěvuje v těchto letech skoro čtvrt milionu osob ročně! Je tu plno v zimě v létě. Petrovy kameny jsou bezesporu mystické místo: z rozsáhlé plošiny tu náhle vyrůstá ojedinělý soubor kamenů tvořících úzký pás, který rozděluje onu plochu na dvě nestejně části. H. F. Boblig, který místo osobně navštívil, se domníval, že se tam vejde až 40 000 osob. To je patrně možné, ale to by tam musel přijít celý širý kraj... Petrovy kameny dodnes evokují ony staré příběhy, které se pohybují mezi skutečností a fikcí. A právě v tom je jejich síla.

+ + +

Panství Velké Losiny spolu s městem Šumperk nabízí neobvyčejné bohatství pramenů k čarodějnickému tématu. Troufnu si říci, že patří k nejbohatším ve střední Evropě vůbec. Jak se bude moci čtenář přesvědčit, lze tu postihnout celou řadu nečekaných skutečností z každodennosti členů této někdejší sekty.

Takové štěstí ovšem nemáme, když přistoupíme k severním oblastem dnešního Olomouckého kraje. Jedná se o oblast měst Jeseník, Zlaté Hory, Vidnava, Krnov a Opava. Z panství musím zmínit Janovice a Bruntál. V tomto „katastru“ začaly čarodějnické procesy již v roce 1622 a trvaly s přestávkami až do roku 1695. Pramenů je ale opravdu pomálu, navíc s velkými mezerami. Jen docela zřídka zachycují celý průběh procesu, spíše jde jen o jakési segmenty celého soudního jednání, rozsudky, exekuce. Je to mimo jiné způsobeno tím, že došlo k velkým ztrátám dokumentů. I to je důvod, proč výklad o dění v této oblasti mohl obsáhnout jen určité výseky skutečnosti. S tím souvisí i rozhodnutí zařadit tuto partii až za detailně pojednané losinské a šumperské případy.

Ale nešlo tu jen o ztráty materiálu. Zjistil jsem totiž, že procesy v uvedené oblasti (podobně jako na území dnešního Slezska)¹⁵ byly krátké, trvaly zpravidla jen několik málo dnů, výsledky byly nejednou zachyceny jen v jakémsi výtahu. Záhy padaly rozsudky, na které navazovala prakticky bezprostředně exekuce. Zjednodušeně řečeno procesy zde spotřebovaly podstatně méně „papíru“ než v oblasti losinské a šumperské. Navzdory těmto limitům lze postihnout základní momenty čarodějnických procesů a reakcí na ně i v tomto regionu.

+ + +

¹⁴ Pavlu Jurkovi z Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, Správa Chráněné krajinné oblasti Jeseníky, jsem zavázán velkými díky za výklady spojené s tímto tématem stejně jako za doprovod na Petrovy kameny. Tuto exkurzi v srpnu 2022 jsem mohl uskutečnit jen díky laskavosti a pochopení uvedené agentury.

¹⁵ Zásadně K. Lambrecht, Hexenverfolgung, s. 92sq.

Položme si však nyní jednoduchou otázku: Kdo byly ony čarodějnice, jak je máme vnímat či chápat a jaké bylo jejich postavení a reakce na ně kdysi v minulosti?

„Čarodějnice jsou ženy, které pomocí zlého ducha tvoří věci nadpřirozené. Celkem možno říci, že pověry o čarodějnicích, jak nám je podávají nynější tradice lidové, ustáleny byly větším dílem už ve středověku a jsou téměř všem národům evropským společny. V národním podání slovanském představují se čarodějnice obyčejně jako ošklivé stařeny, někdy též jako svůdné krasavice. Když čarují, rozplétají si své vlasy a oblékají se v dlouhé, bílé košile. Význačnou vlastností jejich jest možnost proměňovati se; nejraději mění se ve psy, kocoury, kočky, ptáky, žáby a podobně. Mohou také létatí vzduchem, a to rychlostí větru; k tomu účelu mažou se čarovnými šťávami, aby byly lehké... V temných a bouřlivých nocích, zvláště o Vánocích, na začátku vesny (= zjara) a v noc svatojánskou jezdí na sněmy odbývané na Lysých, Babích horách. Na sněmích těch, jimž předsedá čert nebo čaroděj, hoduji, zpívají, tančí a jiné nepřístojnosti tropí. Kdyby se někdo čarodějnice jedoucí na sněm chytil, uvidí vše, co tam dělají; musí s nimi jísti, píti a tančiti, ale musí slavně slíbíti, že nepoví, co viděl.“¹⁶

Toto přes 130 let staré vymezení pojmu čarodějnice z Ottova slovníku naučného nepostrádá jak jistou poezii doby vzniku, tak i ne jeden moment, který představuje dodnes součást výkladu tohoto pojmu. V této knize chápu čarodějnictví jako určitý projev sektářství.¹⁷ Mezi jeho typické projevy náleželo odpadnutí od Boha (křesťanské víry) a následné spojení s galánem, což bylo synonymum pro ďábla. Klíčový moment sektářských praktik představovaly návštěvy sabatů; byly to jakési slavnosti, kde se jedlo, pilo, tancovalo.¹⁸ Konala se ale i další, menší shromáždění,

¹⁶ Jan (Hanuš) Máchal, in: Ottův slovník naučný V, Praha 1892, s. 862. J. H. Máchal (1855–1939) byl český slavista, literární historik, zabývající se hojně mytologií. Autor v uvedené charakteristice zmínil ještě „moc ovládat zjevy přírodní“ a dodal, že „znají tajemnou moc bylin“; „obecně se věří, že jsou spojeny s čertem“. Dodávám, že tento autor rozlišoval mezi čaroději a čarodějnicemi (tamtéž, s. 861–863).

¹⁷ K pojmu čarodějnice viz Johannes Franck, *Geschichte des Wortes Hexe*, in: Joseph Hansen, *Quellen und Untersuchungen zur Geschichte des Hexenwahns und der Hexenverfolgung im Mittelalter*, Hildesheim 1963, s. 614–670 (reprint); Waltraut Jilg, „Hexe“ und „Hexerei“ als kultur- und religions – geschichtliches Phänomen, in: (ed.) Georg Schwaiger, *Teufelsglaube und Hexenprozesse*, München 1999, s. 37–56, 182–184 (zde přehled lexik s pojmem „Hexe“); Will-Erich Peuckert, *Geheimkulte*, Hildesheim etc. 1988, s. 13sq.

¹⁸ Srv. také Čeněk Zibrt, *Staročeské výroční obyčeje, pověry, slavnosti a zábavy prstonárodní*, Praha 1889, s. 98–101, cit s. 98–99; „Němci vyprávějí si odedávna o pověstných rejch čarodějnic této noci (Walpurgisnacht) a Čechové zachovali si ze starých dob zkazky o kouzelné noci filipojakubské. Věřili totiž jako jiní národové evropští, že baby čarodějnice zvláště v noci před prvním májem tropí svoje čary.“ týž, *Noc Filipojakubská a první máj*, Český lid XIII, 1910, s. 343–348. Barokní reflexe těchto událostí viz Jaroslav Kolár, *České časové písně Šporkova okruhu*, in: Strahovská knihovna 16–17, 1981–1982, s. 119–169. František Bartoš, *Moravský lid*, Telč 1922, s. 44: „V noci filipojakubské přede dnem 1. května, kdy se dobytek poprvé na pastvu vyhání, čarodějnice provozují své nejhorší rejdy, usilující dobytku cizímu odníti užitek na celý rok. Tu noc chodí po cizích polích a lukách, tahajíce za sebou po rose plachtu. Potom rosu z plachty vyždímají do baňky, kropí svá pole a louky a tím odebírají sousedům užitek. Ještě více by uškodily, dostaly-li by se do stavení a do stájí.

kteřá se odehrávala v soukromých domech. Pravidelnou součástí všech těchto akcí bylo tělesné obcování, pro mnoho žen hlavní motivace vstupu do sekty...

Čarodějnice ale pěstovaly také různé rituální praktiky, zejména ničení hostií, a záměrně páchaly nejružnější škody – na dobytku, na úrodě apod. Neméně významné bylo násilí páchané na lidech stojících mimo sektu. Výjimečně docházelo i k vraždám. Toto jednání některých skupin venkovského obyvatelstva bylo příčinou jejich následného vyšetřování a trestání.

Je zřejmé, že výrazně rozlišují mezi příčinami a následky naznačeného jednání takových skupin osob. Čarodějnictví a čarodějnické procesy představují dvě odlišné kvality, dvě různé dějinné skutečnosti. Vlastního čarodějnictví v rámci sekty se ovšem účastnilo podstatně více osob, než byly ty, které skončily před soudem. Název čarodějnické procesy užívám v souladu s moderní terminologií, která rozlišuje čarodějnické a kouzelnické procesy. Čarodějnické byly „procesy, kdy obvinění popisovali odpadnutí od Boha (tj. od křesťanské víry) a odevzdání se ďáblu, ať již na nočních hostinách (tj. sabatech), nebo i mimo tyto hostiny.“¹⁹ Kouzelnické procesy tento démonický aspekt neměly – zpravidla v sobě nezahrnovaly spojenectví s ďáblem, a už vůbec ne sabaty či dokonce tvrzení o zřeknutí se Boha.

Činy souzených i odsouzených byly chápány jako „sdružený zločin čarodějnictví zastoupený všemi pěti prvky, tedy účastí na sabatu, paktem s ďáblem, letem na sabat, obcováním s ďáblem a škodlivým čarodějnictvím“.²⁰ A na tento zločin pamatoval již Koldínův zákoník z roku 1579 trestem smrti upálením.²¹ Máme tendenci vnímat tresty smrti za čarodějnictví či kouzelnictví jako nespravedlivé a postup vůči osobám podezřelým z čarodějnictví za zvláště krutý až excesivní. Čarodějnice však nejen využívaly magické praktiky, ale především dokázaly přivodit někomu smrt, způsobit fyzickou újmu nebo hmotnou škodu. Nadto ani tortura ani způsob popravy nebyly v tomto případě výrazně odlišné od postihu jiných kriminálních činů. Velmi přísně byli trestáni například žháři a způsob jejich popravy mohl být nadmíru krutý.²²

Aby je od stavení odvrátili a dobytek od zlých jejich účinků ochránili, naši vesničané večer zastrkují do střechy, do oken a do každé štěrbiny z venku ratolesti lipové... Mimo to vše upalují se také čarodějnice toho večera. Jako v noci svatojanské tak i večer před sv. Filipem a Jakubem mládež pále na kopcích ohně a je přeskakují, zapalují nasmlouaná košťata a vyhazují do výšky.“ Srv. Tamtéž, s. 139–182 kapitola „Čaroději a čarodějnice.“ Všechny tyto dokumenty představují ovšem již odlišné téma, které je třeba studovat v poněkud odlišném kontextu.

¹⁹ Z. Koblrová, „To beru na svou duši.“ Kouzelnické a čarodějnické procesy v českých zemích se zvláštním zřetelem k procesům moravským, Hradec Králové 2019 (disertace), s. 3. Kritickou reflexi tématu pod názvem „Hexerei als Kriminaldelikt“ poskytla nedávno Sarah Masiak, Teufelskinder. Hexenverfolgung und gesellschaftliche Stigmatisierung im Hochstift Paderborn (1601–1703), Konstanz 2020, s. 291–307.

²⁰ Wolfgang Behringer, Hexenverfolgung in Bayern. Volksmagie, Glaubenseifer und Staatsräson in der Frühen Neuzeit, München, 1987, s. 44 a 87; srv. též, „Germania matka toliko čarodějnic, uprostřed perzekucí“, in: (ed.) Robert Muchenbled, Magie a čarodějnictví v Evropě od středověku po současnost, Praha 1997, s. 51–87; Johannes Dillinger, Hexen und Magie, Frankfurt a/M. 2018 (2. vyd.), s. 73–86; Z. Koblrová, „To beru na svou duši“, s. 53.

²¹ Detailně Z. Koblrová, „To beru na svou duši“, s. 55–57.

²² Tamtéž, s. 62–63.

Odhalování, odsuzování a vůbec pronásledování či dokonce „hon“ na čarodějnice představovaly v podstatě celoevropský proces trvající několik století. V této souvislosti některé oblasti starého kontinentu, například střední Evropa, silně vynikaly. Počátky spadaly do středověku, jak ukazují například poměry na území dnešního Švýcarska.²³ V posledních desetiletích je neobyčejně rozšířené bádání, které se zabývá celou řadou segmentů spojených s čarodějnictvím, a to až do současnosti.²⁴ Nelze tedy ani mezinárodní, ani domácí bádání redukovat na pojem „čarodějnické procesy“.²⁵

Z pohledu platných právních norem v českých zemích zaznamenáváme zájem státu (centrálních úřadů) o čarodějnictví dosti pozdě, a to teprve v Koldínově zákoníku z roku 1579. Zde se k tématu nachází tento článek: „Magia sive sortilegium, to jest čarodějnictví a všelijaká jiná škodná kouzla, kterážto pokutou meče aneb upálením na pohlaví mužském, a na pohlaví ženském zahrabáním aneb též upálením ztrestána být mají.“²⁶ To je celý text tohoto článku! Více podrobností a zpřesnění ve sledovaném tématu tak pro naše země přinesl až hrdelní řád císaře Josefa I. Byl vydán v roce 1707, česky potom v následujícím roce.²⁷ V tomto řádu byl „delikt čarodějnictví oficiálně kategorizován jako hrdelní zločin směřující proti

²³ Např. Niklaus Schatzmann, *Verdorrende Bäume und Brote wie Kuhfladen. Hexenprozesse in der Leventina 1431–1459 und die Anfänge der Hexenverfolgung auf der Alpensüdseite*, Zürich 2003; srv. rovněž Andreas Blauert, *Frühe Hexenverfolgungen: Ketzer-, Zauberei- und Hexenprozesse des 15. Jahrhundert*, Hamburg 1989.

²⁴ Rozšířené je například bádání o africkém čarodějnictví. Viz i Behringerova práce v následující pozn. Stále užitečné jsou některé kritické přehledy bádání: Peter Kriedte, *Die Hexen und ihre Ankläger. Zu den lokalen Voraussetzungen der Hexenverfolgungen in der frühen Neuzeit – Ein Forschungsbericht*, in: *Zeitschrift für historische Forschung* 14, 1987, s. 42–71; Wolfgang Behringer, *Erträge und Perspektiven der Hexenforschung*, *Historische Zeitschrift* 249, 1989, s. 619–640; Gerd Schwerhoff, *Erträge und Perspektiven der Hexenforschung*, in: *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 46, 1995, s. 359–80; Monika Neugebauer-Wölk, *Wege aus dem Dschungel. Betrachtungen zur Hexenforschung*, in: *Geschichte und Gesellschaft* 29, 2003, s. 316–347.

²⁵ Na tomto místě upouštím od badatelské reflexe, jak zahraniční, tak domácí. Tu podal vyčerpávajícím způsobem Petr Kreuz, *Kouzelnické a čarodějnické procesy v českých zemích a ve střední Evropě*, Praha 2022, s. 19–177; výtah od téhož, in: Wolfgang Behringer, *Čarodějnictví. Globální historie*, Praha 2016, s. 7–23, 389–400. Viz také Zuzana Koblíková, „To beru na svou duši“, s. 4–44; srv. i Sarah Masiak, *Teufelskinder. Hexenverfolgung und gesellschaftliche Stigmatisierung im Hochstift Paderborn (1601–1703)*, Konstanz 2020; Jacek Wijaczka, *Czarownicom zyc ne dopusciaz. Procesy o czary w Polsce w XVII-XVIII wieku*, Poznań 2022; Daniel Wojtucki, *Magia posthuma. Procesy i egzekucje zmarlych na Slasku i Morawach w XVI-XVIII wieku*, Wrocław 2022. Srv. též Malý, Karel et al., *Práva městská Království českého: edice s komentářem*, Praha 2013.

²⁶ (Ed.) Josef Jireček, *Codex Juris Bohemici*, IV, část 3, Praha 1876, s. 335. Viz též: Koupil, Ondřej et al., *Prameny k dějinám trestního práva v českých zemích v období absolutismu: chrestomatie*, Praha 2018.

²⁷ Jeho Milosti Římského Cýsaře Vherského a Českého Krále ec. JOZEFFA Prwnjho. Arcy-Knjžete Rakauského ec. Pána nasseho Negmilostiwégssýho. Nowé Práwo Vtrpné a Hrdelnj pro Králowstwj České Margabstw Morawské a Knjzectstwj Slezské. Wytisštěno w Praze: V Dědičuw Jana Karla Geřábka skrze Jana Adama Cecynkara Faktora, 1708. Srv. např. poměry v Bavorsku, kde byl v letech

náboženství“.²⁸ Teprve v roce 1766 byl Marií Terezií vydán tzv. artikul o čarodějnictví. Ten se stal součástí pozdějšího *Constitutio Criminalis Theresiana*, tedy hrdelního řádu Marie Terezie.²⁹ Tyto centrální trestní normy se ovšem objevily až po skončení čarodějnických procesů na severní Moravě stejně jako v přilehlé oblasti Slezska. Nelze je proto pro toto téma prakticky použít. Nařízení dotýkající se postihování čarodějnictví se v tzv. *Theresianer* objevuje u nás naposledy. Hrdelní řád Josefa II. z roku 1787 tato ustanovení již neobsahuje.³⁰

Někdy se pro naše země předpokládá využívání tzv. *Caroliny*, tedy říšského zákoníku císaře Karla V. z roku 1532,³¹ případně dolnorakouského trestního zákoníku z roku 1656, tzv. *Ferdinandey*.³² Ani na ně však v jinak velmi bohatých pramenech ve sledované oblasti severní Moravy (v první řadě Losinska) nejsou přímé odkazy. A podle čeho se tedy ve Velkých Losinách či v jiných místech sledovaného regionu soudily čarodějnice? Podle platného zemského práva. A spolu s tímto obecným normativním základem tu hrál klíčovou roli Apelační soud na Pražském hradě, zřízený Ferdinandem I. v roce 1548, výrazně reorganizovaný za Ferdinanda II. v roce 1628.

Apelační soud neboli Rada nad apelacemi jako soud druhé instance poskytoval soudům nižší instance naučení. Na základě předloženého materiálu rozhodoval a v případě panství Velké Losiny fakticky řídil průběh soudních jednání v letech 1678–1692, tedy po dobu čtrnácti let.³³ Zde se prosadil tzv. inkviziční typ procesu. Vznikl v raném středověku jako forma disciplinárního řízení v církevních kruzích, od 14. století se začal pozvolna užívat také v prostředí světských soudů. Důležitým nástrojem pro vedení výslechu se poté staly dva prostředky, tzv. *inquisitio* a *tortura*, jež měla pomoci k vynucení přiznání. Inkviziční proces upřednostňoval písemné,

1611–12 vydán tzv. *Hexenmandat*, viz Wolfgang Behringer, *Mit dem Feuer vom Leben zum Tod. Hexengesetzgebung in Bayern*, Hugendubel 1988, s. 165–191.

²⁸ Monika Vítovská Slezáková, *Obraz čarodějnictví na stránkách josefinského a tereziánského zákoníku*, in: *Bibliotheca Antiqua* 2015. Sborník z 24. konference 4.–5. listopadu v Olomouci, Olomouc 2015, s. 128–133, cit. s. 128–129. Detailně P. Kreuz, in: *Kouzelnické a čarodějnické procesy*, s. 210–229.

²⁹ *Constitutio Criminalis Theresiana* aneb *Ržjmské Cýsařské w Vhřjch a Vžeskách etc. etc. Kráľowské Aposstolské Milosti Marye Terezye Arcy-Kněžny Rakauské hrdelnj Práwnj Ržád. W Wjdni: Wytisštěný v Jana Tomasse vrozeného z Trattnerů, Cýsařsko-Kráľovského Dworského Impressora, 1769.*

³⁰ Detailně P. Kreuz, in: *Kouzelnické a čarodějnické procesy*, s. 210–229.

³¹ (Ed.) Friedrich-Christian Schroeder, *Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. und des Heiligen Römischen Reichs von 1532*, Stuttgart 2000. Detailní právněhistorický rozbor ve vztahu k čarodějnicím viz (edd.) Ursula Flossmann, Gerhard Putschögl, *Hexenprozesse*, Linz 1987, s. 21–70; Hans Pohl, *Hexenglaube und Hexenverfolgung im Kurfürstentum Mainz. Ein Beitrag zur Hexenfrage im 16. und beginnenden 17. Jahrhundert*, Stuttgart 1988, s. 141–179; Erika Münster-Schröder, *Hexenverfolgung und Kriminalität. Jülich-Kleve-Berg in der Frühen Neuzeit*, Essen 2017, s. 73sq., s. 147sq.

³² *CODICIS AUSTRIACI ordine alphabetico compilati pars prima. Das ist: Eigentlicher Begriff und Inhalt Aller Unter deß Durchleuchtigsten Ertz-Hauses zu Oesterreich; Fürnemblich aber Der Allerglorwürdigsten Regierung Ihro Röm. Kayserl. auch zu Hungarn und Böheimb Königl. Majestät Leopoldi I, Ertz-Hertzogens zu Oesterreich etc. etc. Außgangen und publicirten. Wien 1704, s. 659–728.*

³³ Detailně J. Čechura, Heinrich Franz Boblig, *passim*.

neveřejné řízení před soudem, včetně častého užití práva útrpného. Důležitý moment představovalo ustanovení soupisu otázek, které měly být podezřelé osobě kladeny. V případě Velkých Losin a zdejších procesů vytvořil tento „katalog“ otázek Apelační soud.

Musím se zastavit ještě u jedné skutečnosti. Tou je terminologická blízkost pojmů inkviziční soud a inkvizice. Nelze je ovšem spojovat, jednalo by se o zcela ahistorickou představu. A to již proto, že inkvizice se objevuje v Čechách v roce 1318 a zaniká v době husitské.³⁴ Ač se posléze znovu úřad inkvizitora obsazoval, s pronásledováním čarodějnic v českých zemích raného novověku neměl nic společného.³⁵

V souvislosti s losinskými a následně šumperskými procesy i s procesem proti děkanovi Kryštofu Aloisi Lautnerovi se neustále setkáváme s osobou Heinricha Franze Bobliga z Edelstadtu. Tomuto muži připisovala odborná i krásná literatura stejně jako film nejrůznější charakteristiky, které jednoznačně vykreslily veskrze negativní profil této klíčové osobnosti zmíněných čarodějnických procesů. Dělo se tak, aniž by byly prostudovány bohaté prameny k Bobligovu životu a jeho mnoha právníckým činnostem.

Kdo tedy vlastně Heinrich Franz Boblig byl a jakou stopu v čarodějnických procesech na severní Moravě (ale nejen tam) zanechal?³⁶ H. F. Boblig žil v letech 1611–1698. Narodil se v městečku Zlaté Hory (Cukmantl), tedy v místě, které bylo jedním z center čarodějnických procesů na dnešním česko-polském pomezí. Pocházel ze zámožné rodiny, stejně jako jeho otec a bratři studoval na vídeňské univerzitě. Zde dosáhl takového gradu, který mu umožňoval právníckou praxi. Sledoval soudobou učenou diskusi k čarodějnickým procesům a obstarával si k tomuto účelu potřebnou literaturu. Osobně se zúčastnil slezských procesů s čarodějnicemi v letech 1638–1640 a 1651–1653. Dlouhodobě bydlel v Olomouci, kde provozoval právníckou praxi; zastupoval např. olomouckou kapitolu. V roce 1678 byl povolán, aby jako „ředitel soudu“ či „inkvizitor“ řídil procesy s čarodějnicemi ve Velkých Losinách. Setrval zde v letech 1678–1692, od roku 1679 předsedal i soudu v blízkém Šumperku a od roku následujícího se stal součástí soudního tělesa, které v letech 1680–1685 soudilo děkana Lautnera.

H. F. Boblig se jako osoba stojící v čele losinského soudu většinou důsledně řídil pokyny Apelačního soudu. Ten také povoloval užití tortury či širěji způsob výslechu a vyhlašoval hrdelní rozsudky i způsob jejich provedení. Pokud se H. F. Boblig od příkazů odchýlil či je nedodržel, byl soudem i opakovaně napomínán. V Šumperku se uplatňovaly jiné soudní principy vzhledem k tomu, že město a přilehlé panství držel kníže Karel Eusebius z Lichtensteina. Postupovalo se tu podle opavského práva a odvolacím místem byl přímo císař, nikoli tedy Apelační soud na Pražském

³⁴ Alexander Patschowsky, *Die Anfänge einer ständiger Inquisition in Böhmen. Ein Prager Inquisitoren-Handbuch aus der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Berlin-New York 1975.

³⁵ Srv. rovněž Zuzana Koblířová, *Čarodějnické procesy – iluze českých dějin?*, Praha 2013 (diplomová práce), s. 78sq.

³⁶ Detailně J. Čechura, Heinrich Franz Boblig, *passim*. Zde je i celá literatura a názory jednotlivých autorů z řad historiků i literátů, ale také filmaře Otakara Vávry.

hradě. V Lautnerově soudním procesu byl H. F. Boblig prostým členem soudu, který ovládaly duchovní osoby s doktoráty z církevního práva.

V soudních jednáních jak v Losinách, tak v Šumperku byl pán z Edelstadtu důsledný a dokázal odolat různým tlakům, např. aby postupoval mírněji vůči některým šumperským měšťanům. Za svou právníčskou činnost si nechal dobře zaplatit, není ale doklad o tom, že by získal nějaký podíl na majetku odsouzených osob. Od přelomu osmdesátých a devadesátých let 17. století se mladá hrabata z rodu Žerotínů snažila o ukončení procesů, bez ohledu na to, zda byla čarodějnická sekta vykořeněna, nebo ne. Tohoto cíle dosáhli v roce 1692, kdy H. F. Boblig jako inkvizitor ve Velkých Losinách skončil. Konec to byl poněkud neslavný, na což reagoval stížností u císaře, že byl Žerotíny špatně placen... To ovšem nebylo v souladu s realitou. Dožil v Olomouci, kde ve vysokém věku zemřel.

Při studiu velmi obsáhlé dokumentace, která je doslova rozeseta v dosti dlouhé řadě archivů a knihoven, jak u nás, tak v okolních zemích (Rakousko, Polsko), mě překvapila jedna nikoli nepodstatná skutečnost. Již v roce 1814 otiskl Karl Jurende (1780–1842)³⁷, moravský obrozenec neobyčejně širokého tematického záběru, první dokument k čarodějnickým procesům v Šumperku a Velkých Losinách. Od tohoto okamžiku uplynulo již dlouhých bezmála 220 let, a žádný z historiků neprovedl komplexní heuristiku k tomuto tématu. A to přesto, že vznikla nejedna práce o severomoravských čarodějnicích.³⁸ S vědomím této skutečnosti jsem se pokusil uvedený nedostatek odstranit. Dokladem může být tato kniha, kterou právě držíte v ruce.

+ + +

V textu používám jména aktérů v jejich původní – německé – podobě (nikoli tedy Jindřich František, ale Heinrich Franz Boblig). U žen pak ponechávám příjmení v jejich původním, nepřechýleném tvaru (místo Schuchová Schuchin), jejich křestní jména nepočestuji. Jen výjimečně u osob, u kterých je zakořeněno používání české podoby jejich křestních jmen, je takto ponechávám (Kryštof Alois Lautner).

Překlady někdy velmi složitých souvětí uvádím v poněkud volnější podobě, aby neztratily srozumitelnost.

³⁷ Carl Joseph Jurende, Beschreibung, oder Erklärung und Bericht von dem in Arrest gewessten wegen infizierten Magi- oder Hexenkunst behaftem Dechanten von Schömberg Christoph Aloys Lauttner genannt, in: Redlicher Verkündiger. Ein Archiv des Mannichfaltigen und Interessanten 6, Januar 1814, sloupec 38–40, 80–89.

³⁸ Srv. Bedřich Šindelář, Hon na čarodějnice. Západní a střední Evropa v 16.–17. století, Praha 1986; autor nevyužil hned sedm archivních karten z Rodinného archivu Žerotínů, či zásadní rukopis RKP, č. 43 Knihovny Národního muzea, Zámecké knihovny, ač je znám již od roku 1958; srv. Miroslav Boháček, František Čáda, Žerotínské rukopisy bludovské, Sborník Národního muzea v Praze, řada C-literární historie, sv. III, Praha 1958, s. 99–100; srv. František Spurný – Vojtěch Cekota – Miloš Kouřil, Šumperský farář a děkan Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů, Šumperk 2000; hlavní autor, F. Spurný, nevyužil fondy Řádu Německých rytířů, ať již v Opavě, či ve Vídni, právě tak jako Rodinný archiv knížat Lichtensteinů, ač ve Vídni dosti často archivně bádá.

I.

ČARODĚJNICE ZDOLA

1. KAPITOLA

Sabat na Petrových kamenech

„U prvního stolu na Petrových kamenech při shromáždění čarodějnic seděli ze Šumperka: Ferber Casperin, Küchler Friedrichin, soukeníkova manželka Weltzelin, Susanna Foglickin, jinak farská kuchařka, knížecí rychtářka Klug Hansselin.

U prostředního stolu seděli: Marina Seichterin, bydlící vedle kováře, selka Haunschildin, Dorothea Göbelin, Sibylla Schmiedin, Daudid Matzin, selka. Z různých vsí panství V. Losiny a Vízmberk: stará Föbelin (Anna Föbelin) z Klepáčova, sestra Daudidin, Frank Hanssin z Vernířovic, Susanna Schusterin z Pleče, matka Bredt Mertin z Rejhotic; olejnice čili Barbara Axmanin z Petrovic, Karasin z Dolních Studánek.

Všechny tyto paní a ženské jsem viděla na Petrových kamenech v přátelském a smyslném setkání; řekla bych jim to do očí.“ To jsou slova první obviněné losinské čarodějnice Mariny Schuchin, jinak Franckin, z podzimu roku 1678.¹ Jiná vyslýchaná žena dodala: „Žraly a chlastaly jsme tam, seděly jsme u prostředního stolu.“²

Porodní bába Dorothea Groërin z Vernířovic, jedna z prvních obětí procesů, vypověděla o stolu, kde seděla Dorothea Daudidin „v krásných šatech s korunou“, u stolu s ní sedělo celkem 16 žen. „Viděla jsem na Petrových kamenech jen samé ženy. Je možné, že muži seděli na jiném místě.“³

Tato shromáždění tedy nepředstavovala jakési živelné nakupení nemalého množství osob. Nikoli. Jednalo se o přinejmenším částečně hierarchizované setkávání žen a mužů. Dorothea Groërin z Vernířovic vymezila sama sebe následovně: „Vyšší také musejí zemřít, protože jsou větší čarodějnice a snad mnohé svedly nebo mohly svést, než já a mně rovné. Žiju a umírám na tuto velikost...“⁴ Vyšší a nižší čarodějnice, to bylo základní členění v této sektě. Jiné bylo členění na staré a mladé čarodějnice. Ty staré uměly – na rozdíl od mladých – například vyvolat bouři či krupobití.⁵ Sabat měl jistě svůj scénář a patrně disponoval i přinejmenším jedním „režisérem“.⁶

¹ RKP 43, fol. 72v-73v.

² RKP 43, fol. 65r.

³ RKP 43, fol. 34r-36r.

⁴ RKP 43, fol. 94r-v. Pro jiné prostředí tuto hierarchizaci zjistila E. Labuvie, *Hexensabbat*, s. 88.

⁵ Srv. níže.

⁶ Výběr z literatury k tématu sabatu: Richard van Dülmen, *Imaginationen des Teuflischen. Nächtliche Zusammenkünften, Hexentänze, Teufelssabbate*, in: (ed.) týž, *Hexenwelten. Magie*

Kde je možné nalézt Petrovy kameny? „Petrovy kameny jsou vrchol, který se nachází v pohoří Hrubý Jeseník v Pradědské hornatině. Třetí nejvyšší vrchol Hrubého Jeseníku tvoří tři mohutná skaliska vysoká sedm metrů. Skály leží ve Slezsku v těsné blízkosti zemské hranice s Moravou. Petrovy kameny se nacházejí v národní přírodní rezervaci Praděd v I. zóně Chráněné krajinné oblasti Jeseníky“, dočteme se na wikipedii. O mnoho více však neříká ani klasický přírodovědný popis z konce 19. století: „Na hřbetu tomto sedí na samých hranicích slezských nejvyšší hora zemská, sedmilaločný Praděd (1490 metrů) a od něho na jih podélný Petrštýn neb Petřín (1446 metrů).“⁷ Pod tímto trochu nečekaným pojmenováním se skrývají opravdu Petrovy kameny.

und Imagination vom 16.–20. Jahrhundert, Frankfurt am Main 1987, s. 94–130; Hilde Schmöltzer, Phänomen Hexe. Wahn und Wirklichkeit im Lauf der Jahrhunderte, Wien-München 1987, s. 45–52;

Éva Pócs, The Alternative World of the Witches' Sabbath, in: (edd.) D. Oldridge, The Witchcraft Reader, s. 129–136; Gábor Klaniczay, Der Hexensabbat im Spiegel von Zeugenaussagen in Hexen – Prozessen, in: KEA. Zeitschrift für Kulturwissenschaften 5, 1993, s. 31–54; Robin Briggs, Die Hexenmacher, Berlin 1998, s. 42–73; N. Schatzmann, Verdorrnde Bäume, s. 202–211; Elisabeth Biesel, Die Pfeifer seint alle uff den bäumen gesessen. Der Hexensabbat in der Vorstellungswelt einer ländlichen Bevölkerung, in: (edd.) Günter Franz, Franz Irsigler, Methoden und Konzepte der historischen Hexenforschung, Trier 1998, s. 289–302;

Piotr Mrugalski, Wielkie polowanie. O czarownicach, sabatach i plonacych stosach, in: Pielgrzymy 1998. Informator Krajoznawczy poświęcony Sudetom, Wrocław 1998, s. 48–61;

Manfred Wilde, Die Zauberei und Hexenprozesse in Kursachsen, Köln, Weimar-Wien 2003, s. 274–278 (Hexentänze); Lyndal Roper, Hexenwahn. Geschichte einer Verfolgung, München 2007, s. 148–173, 387–393; Srv. Gerald Mülleder, Zwischen Justiz und Teufel. Die Salzburger Zauberer-Jackl-Prozesse (1675–1579) und ihre Opfer, Wien 2009, s. 258–268;

Gary K. Waite, Eradicating the Devil's Minions. Anabaptists and Witches in Reformation Europe, 1525–1600, Toronto UP 2017, s. 130–166 (možná důležitá inspirace pro moravské novokřtence); (ed.) Brian P. Levack, The Witchcraft Sourcebook, Routledge 2015 (2. vyd.), s. 88–123 (soudobé popisy sabatů v roce 1595, 1612 ve Francii);

Doris Gruber, Der Hexensabbat. Zeitgenössische Darstellungen auf illustrierten Flugblättern, Graz 2013 (diplomová práce); Eva Labuvie, Hexensabbat. Imaginationem zwischen gelehrter Dämonologie, Volksmagie und Alltagskultur, in: (ed.) Anselm Schubert, Sabbat und Sabbatobservanz in der Frühen Neuzeit, Gütersloh 2016, s. 66–96; Johannes Dillinger, Hexen und Magie, Frankfurt-New York 2018 (2. vyd.), s. 55–72 (lit.); S. Masiak, Teufelskinder, s. 307–313;

Carlo Ginzburg, Noční příběh: Sabat čarodějnic, Praha 2003 (it. 1989); týž, Benandanti. Čarodějnictví a venkovské kultury v 16. a 17. století, Praha 2002 (it. 1966). Stranou tu ponechávám polemiku, kterou tato díla vyvolala.

Jakkoli se může zdát tento přehled literatury velmi podrobný, zachycuje pouze část (patrně tu nejdůležitější) názorů na sabat a jeho funkci v čarodějnickém hnutí. Zde je nutné podotknout, že samotný koncept sabatu se prosazoval v bádání poměrně ztuhla. K tomu srv. S. Masiak, Teufelskinder, s. 307, pozn. 1299. V další části knihy budu k jednotlivým kapitolám uvádět jen nejdůležitější tematicky orientované tituly, případně ty, které osobně považuji za klíčové z pohledu komparace jednotlivých témat v následných partiích knihy.

⁷ (Edd.) F. Dvorský a Josef Hladík, Vlastivěda moravská I. Země a lid. Díl I. Přírodní poměry Moravy, Brno 1897, s. 186. Srv. Matěj Matela, „Děblova nevěsto, kolikrát jsi líhala se svým galánem na Petrových kamenech?“ Třetí nejvyšší vrchol Jeseníků v legendách i ve světle vědy, in: Krok 14, 2017, s. 24–28.

Heinrich Franz Boblig líčil toto místo následovně: „... mají být prohlédnuty Petrovy kameny. Toto místo a skála leží v nejvyšších horách, kde je určitá rovina, kde nelze vidět žádný strom. Může se tam vejít 40 000 osob. Z toho jde snadno poznat, že si „zlí duchové“ taková místa oblibují. Paní poručnice⁸, protože je již zima a všechny práce jsou tam zakázány, doporučujeme tam postavit křesťanský symbol kříže...“⁹ V roce 1681, kdy vznikla tato zpráva, vyjel nejspíše na Petrovy kameny i sám pan inkvizitor. Apelační soud si dokonce přál dodat vyobrazení těchto skal. Správa losinského panství tam poslala malíře – „k nastínění několika skal na Petrových kamenech, kde drží čarodějnice svá zavrženíhodná shromáždění“.¹⁰ Měl za to dostat odměnu 3 zlaté.

Petrovy kameny, dnes lidově nazývané Petráky, nepředstavují ovšem nikterak dominantní horu. Je sice viditelná například ze Šumperka, ale z Velkých Losin již nikoli. Převyšuje ji Vysoká hole (1464 m n. m.), Petrovy kameny mají nadmořskou výšku „jen“ 1447 m. Legendární Praděd, hora ležící naproti nim, oddělená hlubokým údolím, má výšku 1491 m n. m. Na první pohled jedna hora těsně navazuje na druhou. Pro „Petráky“ je typická docela rozsáhlá, jen mírně zvlněná plošina, která představuje ideální místo pro shromáždění velkého množství osob. Je porostlá divokými travinami, jen zřídka doplněnými izolovaně rostoucími kosodřevinami. Zde se opravdu mohly shromažďovat stovky, případně až tisíce osob.

Jistě se jednalo o odlehlé místo, vzdálené lidským sídlištím a zároveň skryté očím nezasevěných osob, které by do této oblasti snad náhodou zabloudily. Ale nebylo zcela bez cestiček či pěšin. Dokládá to například zpráva, která se vztahuje k roku 1676. Tehdy měla jít Marina Schuchin, jinak Franckin, na Petrovy kameny na borůvky. Potkala tam (náhodou?) Dorotheu Daudin. Obě staré ženy pocházely (náhodou?) ze stejné vsi, z Vernířovic. Odtud je to na Petrovy kameny přinejmenším 11 km. Zpět se ženy vracely každá jinou cestou: Schuchin šla dolů po „cestě Petrových kamenů (Peterstein Weg)“ a Daudin „sennou cestou (Hewweg)“.¹¹ Může nás zaujmout název druhé z cest, který by svědčil pro to, že snad byly Petrovy kameny či přilehlé terény zemědělsky využívány. Zdejší nezalesněné plochy poskytovaly množství travin, které mohly být v podobě sena využívány pro chovaný dobytek.

Návštěvníkovi, který se přiblíží k Petrovým kamenům, se onen poněkud bizarní skalní útvar objeví jako přitažlivý dominantní bod. Dnes si ovšem nedovedeme příliš představit ono množství osob, které tam přicházely – cestou necestou – na sklonku dubna každého roku, aby tu přivítaly Valpuržinu noc. V té době zde většinou ležel sníh, snad nikoli souvisle, ale přece jen... Není také jisté, zda se do těchto výšek při stavu tehdejších komunikací mohly dostat koňské potahy nebo samotná zvířata. A vzhledem k tradiční hostině sem musely být donášeny veškeré produkty, včetně nápojů. Ne, nepokoušejme se rekonstruovat někdejší patrně neobyčejně složité podmínky spojené s přípravou sabatu. Soudím ale, že pro lidi 17. století to nebylo

⁸ Jde o hraběnku de Galle, poručnici mladých hrabat Žerotínů.

⁹ RKP 43, fol. 441r.

¹⁰ RAŽ, kart. 49, sign. XIV. 1, s. 45–46.

¹¹ RKP 43, fol. 17r.

vůbec důležité. Přitahovala je tato mystická hora, a tomu bylo podřízeno vše. Jinak by sem jen těžko přijížděly osoby až z Olomouce, či z druhé strany ze slezské Nisy.

Uvidíme, že se nejednalo jen o klíčové místo čarodějnických sabatů, ale i o horu, kde se pokoušel stát, církev i místní vrchnosti zasahovat, jistě i proto, aby čarodějnická sekta toto místo neovládla. Dokládá to následující zpráva z roku 1681: „Ke zvětšení slávy Boží a k potlačení vzímajícího se čarodějnictví jsme v souladu s míněním vznešeného českého královského Apelačního soudu a na žádost hraběnky Angely Anny Sibylly de Galle přítomným povolili, aby na zmíněném místě její farnosti, obecně zvaném Peterstein, řádně postavili kamenný sloup s kovovým krucifixem a dřevěným vyobrazením našeho Spasitele sňatého z kříže a blahoslavené Panny Marie Bolestné a aby toto místo požehnali svčenou vodou. Nepochybujeme, že budou v budoucnu sami o toto dílo pečovat, chránit ho a opravovat, jak bude potřeba.“¹²

Opravdu, některé vrchnosti se proti tomuto nevídanému shromažďování pokusily vytvořit určitou hráz, kterou mělo být právě postavení kříže na Petrových kamenech. Patrná byla i iniciativa komtura Řádu německých rytířů v Bruntálu. Jak ukazuje mapa losinského panství z roku 1738, ležely Petrovy kameny na hranici tohoto panství. Občas docházelo k určitým jednáním ohledně hranic obou panství. Do nich vstoupil v listopadu roku 1681 dokonce sám císař Leopold. Vyslovil přání, aby zástupci obou panství postavili společně boží muka.¹³ Do této akce zasáhl i Moravský tribunál v Brně, posléze i biskupská konzistoř z Olomouce.¹⁴ Dodávám, že jsou zde dodnes zachované hraniční kameny, a to jak na Pradědu, tak na Vysoké holi. Ten nese datum 1681, takže pamatuje dobu, kdy v těchto místech bylo skutečně živo.

O jak významnou akci se jednalo, dosvědčuje i skutečnost, že se hraběnka de Galle, poručnice nezletilých hrabat ze Žerotína, objevila ve Velkých Losinách poprvé od začátku čarodějnických procesů, tedy po více než třech letech.¹⁵ Záměr postavit na Petrových kamenech boží muka byl po všech těchto jednáních skutečně realizován. Tato akce probíhala v podzimních měsících roku 1681.¹⁶ Dokládají to i určité výdaje losinského panství v uvedeném roce.¹⁷

Svědčí o tom ale nejen uvedené zprávy, ale také hmotné pozůstatky této stavby. Shodou okolností byly právě v roce 1982 publikovány nálezy zbytků uvedené drobné sakrální stavby, zejména kamenného sloupu.¹⁸

¹² ZA Opava, Archiv Olomouckého arcibiskupství, kart. 372 (2. srpen 1681), dále cit: OA. Dokumentace k tomu se nachází v RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 34.

¹³ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 10, s. 1916–1919 = SOKA Šumperk, AM Šumperk, kart. 170.

¹⁴ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 10, s. 1920–1922; s. 1974–1977.

¹⁵ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 10, s. 1678–1681.

¹⁶ Srv. RAŽ, sign. XIV. 10, s. 1986–1990 a dále (několik dokumentů); kart. 57, sign. XIV. 38, s. 7172.

¹⁷ RAŽ, kart. 49, sign. XIV. 1, s. 33–34: „Dem hiessigen Rendt Meister, welcher wegen unterschreibung der relation zue dem hoch löbl. königl. Hauptmannschaft Ambt die Abzeich= undt auffrichtung einer Martter Saule auff dem Petterstein concernirend, der gnädigen Frauen Vormünderin bei dehero Abreiss biess auf Schildberg... 2 R.“

¹⁸ Srv. Karel Švéda, Zajímavý nález u Petrových kamenů, Vlastivědné listy 8, 1982, s. 10. Srv.

Samotná hora byla k sledovaným shromážděním určitým způsobem upravena. Na význačném místě stál trůn, poblíž potom několik tabulí pro prominentní hosty. Byly patrně čtyři, stejný byl počet stolů, které byly vyhrazeny pro prostší účastníky sabatu. Část „mobiliáře“ tvořily velmi pravděpodobně velké kameny či balvany.¹⁹ Vedle těchto prominentních míst se tu nacházelo značné množství sedadel nejrozličnějšího druhu a původu. „Byly tam tři tabule, první byla určena pro nejpřednější, u druhé seděli poněkud horší, u třetí ti nejmenší.“²⁰ Tak o tom vypověděla Catharina, stará kuchařka z Rejhotic.

Někteří vyslýchání hovořili o tom, že na Petrových kamenech se nacházel kostel či chrám, jiní dokonce uváděli, že tam viděli „krásný zámek“. Jedna z prvních vyšetřovaných čarodějnic, Susanna Stubenuohlin, na otázku, zda viděla na Petrových kamenech kostel, odpověděla: „Neviděla jsem tam žádný kostel, ale nový krásný zámek s pěkným sálem.“²¹ Jednalo se patrně o projev jisté sugesce, kterou vyvolávalo očekávání sabatu v jeho účastnících. Nelze podceňovat ani užívání různých bylinných prostředků či požívání alkoholických nápojů.²²

Všude byla přítomná jistá hierarchizace jak prostorová, tak interpersonální. Například osoby nově přijaté mezi čarodějnice vykonávaly „pomocné práce“ při přípravě jídla a jeho distribuci mezi prominentní i řadové účastníky. Na podporu těchto „gastronomických“ položek se vybíral určitý drobný peněžitý poplatek. Tak například Anna Gregor Barthelin z Horního Bohdíkovy uvedla, že jí její galán doporučil, aby na Petrových kamenech myla nádobí (hrnce, talíře a mísy). Měla za to dostat nějaké peníze, což se ale nestalo. Mohla tam ovšem něco pojíst a vypít. Jinak měla podle svých slov na starost první a druhý stůl.²³

+ + +

Vraťme se však k vlastním čarodějnickým sabatům. Musím předně upozornit, že v době, kdy tyto události probíhaly, je jejich aktéři vůbec nenazývali sabaty. Pro ně to byla pouze „čarodějnická setkání“ (Hexen Zusammenkunft)²⁴ a místo, kde se tento svátek konal, bylo pro účastníky prostě „shromaždiště“. Tedy nic emotivně podbarveného, nic, co by připravujícímu se budoucímu účastníkovi této akce mohlo evokovat očekávanou atmosféru.

Zdá se, že zvýšený zájem o návštěvy sabatů vedl k rozšíření prostoru na Petrových kamenech, kde se konala shromáždění. Původně se odehrávala na prostranství

i Karolina Wojtucka, Petrovy kameny – Moravský Brocken, místo čarodějnických sabatů v 17. století ve světle zpráv a dokumentů, Sborník společnosti pro výzkum kamenných křížů, Aš 2018, s. 98–102.

¹⁹ To je známo i z podobných míst v zahraničí, zejména v Německu, srv. wikipedia.de, kde je i několik vyobrazení.

²⁰ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6981.

²¹ RAŽ kart. 52, sign. XIV.16, s. 2929.

²² Srv. Michaela Neubauerová, Byliny v lidovém léčitelství a rostlinná magie v soudním protokolu případu Barbary Schmiedin vyšetřované v roce 1622 pro čarodějnictví, v tisku; zde je i obsáhlá literatura k tomuto tématu.

²³ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6056.

²⁴ K tomu Z. Koblířová, „To беру na svou duši.“ Kouzelnické a čarodějnické procesy v českých zemích se zvláštním zřetelem k procesům moravským, Hradec Králové 2019 (disertace), s. 124–126.

nazývaném „Frewdenplatz“, snad „náměstí radosti“. Poblíž pak vzniklo „newen Tumell Platz“, snad „nové rejdiště“. Možná se těmto místům původně říkalo mezi návštěvníky „König Stein“, tedy „královský kámen“.²⁵ Jakousi protiváhou těmto rejům měl být kříž, který byl v těchto místech postaven v roce 1682, ale také nově vybudovaná mariánská kaple.²⁶ Výpověď jedné z žen zachytila toto místo takto: „Na místě, kde jsme se scházeli, byla vysvěcená kaple, neležela daleko od Petrových kamenů, mohli jsme ji vidět.“²⁷ Jiná vyslýchaná, Catharina Winterin, na otázku „Co víš o postaveném kříži na Petrových kamenech?“ odpověděla: „My čarodějnice jsme tam měly kapli, vedle ní byl kříž. Musely jsme proto to místo změnit... buď na Bradlo... Na den sv. Bartoloměje jsem byla na Rabštejně.“²⁸

Toto jsou zásadní informace. Prozrazují, jak okolní panství, ale také stát „bojovavý“ proti čarodějnicím, a to jinou metodou než pouze soudní cestou a vytyčováním hranic... Dodávám, že je patrné, že v tomto snažení byly částečně úspěšné. Ovšem je třeba vidět skutečnost, na kterou jsem již upozornil. Totiž že Petrovy kameny byly klíčovým místem pro čarodějnické sabaty, ale rozhodně ne jediným, a to ani v relativně blízkém okolí.

Na otázku „Kde jste se scházely, vy čarodějnice?“ odpověděla v říjnu roku 1680 Anna Richterin z Pustých Žibřidovic: „Často jsme se scházeli na kopci Feldsperg na panství Kolštejn. „To patří knížeti Lichtensteinovi. Bylo pro osoby z okolí vsi Labe. Když jsme se chtěli všichni sejít, museli jsme jet na Petrovy kameny.“²⁹ „Gabelsberg“ bylo jiné lokální místo pro shromažďování, jak uvedl Friedrich Peltz z Rejhotic.³⁰ Konkrétně za uvedenou vsí na tamní dobytčí cestě („Reitenhauschen Viehweg“). Tato obec leží sice v údolí řeky Desná, ale patří k ní rozsáhlé travnaté pozemky s řadou výrazných vrchů. Dnes se v katastru Rejhotic nachází známé vodní dílo Dlouhé stráně.

Tento výčet mohu ještě doplnit o vrch patrně v blízkosti Šumperku, známý jako „Kronsberg“, kde pořádali zejména tamní měšťané „malý sabat“ (unser engen Zusambenkunft).³¹ Pořádali tam „dábský tanec“ a jiné podobné „kratochvíle“. Klíčovou osobou tu byla kuchařka děkana Lautnera Susanna Foglickin. Tato slavnost byla uvedena jako doplněk k sabatům na Petrových kamenech. Z návštěvníků mimo uvedené město byl zmíněn losinský farář T. König, s kuchařkou a její dcerou.

²⁵ RAŽ, kart. 50, sign. XIV. 6, s. 615 a dále.

²⁶ K tomu srv. níže.

²⁷ Výpověď H. Baltzer Köhlerin.

²⁸ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6106–6107; doslova: „Dass wir Hexen nach dem die Cappelen nest dem heil Creütz auffn Peterstein gesetzt worden, wir den Orth verendern müssen; undt ist die jetzige allgemeine Hexenzusammenkunft, entweder auffn Rabenstein /: welcher Orth oder welcher Berg in die Herrschafft Janowitz gehörig:/ oder auff dem Pradelstein, in der fürstl. Lichtensteinische Herrschaft Ausa gelegen; dass letztemahl aber bin ih an St. Bartolome abendt diss Jahr (1684, pozn. J.Č.) ehe ich eingezogen worden, bei der zauberischen Zusammenkunfft auffn Rabenstein gewesen.“ Jmenovaná místa se nacházela na různých panstvích.

²⁹ RKP 43, fol. 386v.

³⁰ RAŽ, kart. 52, sign. XIV. 17, s. 3155.

³¹ AMŠ, kart. 170. Uvedla to při výslechu Magdalena Peschkulinin, zvaná Vogt Manda; popravena v roce 1684.

Kdy se tato shromáždění či sabaty konaly? Dejme opět slovo Marině Schuchin, jež uvedla: večer před Valpuržinou nocí, tedy ve svátek sv. Filipa a Jakuba (30. duben), den před sv. Martinem (11. listopad), „Am Oster Sambstag“ (sobota před Velikonocemi – pohyblivý svátek) a sv. Jiří (24. duben).³² Velmi přesně jejich termíny uvedl u soudu v Mohelnici dne 28. června 1684 šumperský děkan Kryštof Alois Lautner: 1. večer před svátkem sv. Valpurgy (30. duben), 2. den před sv. Janem Křtitelem (24. května), 3. den před sv. Tomášem Apoštolem (21. prosince).³³ Patrně je lze považovat za hlavní termíny sabatů na Petrových kamenech. Ovšem s tím dovětkem, že termínů na tato shromažďování bylo patrně více a mohly být i do jisté míry sociálně rozrůzněné, jak ještě uvidíme.

Dne 13. října 1684 vypověděla farská kuchařka z Rapotína Catharina Winterin, že sabaty se konaly čtyřikrát až pětkrát v roce.³⁴ Uvedla následující posloupnost: poprvé na svátek sv. Filipa a Jakuba, podruhé tři dny před Letnicemi („Pffingsten“ – 7. sobota po Velikonocích), potřetí na sv. Jana Křtitele (24. června), počtvrté na sv. Bartoloměje (23. srpna), popáté v předvečer narození Krista (23. prosince). Vidíme, že například posledně jmenovaný termín se blížil jinou osobou uvedenému sabatu na svátek sv. Tomáše (21. prosince). Je patrné, že zaznamenáváme jistý rozptýl dat. Ten mohl být ovšem způsoben i nedostatky v paměti některých žen, které byly velmi dlouhou dobu vězněny.

Mohu shrnout: v průběhu výsledků během zhruba deseti let padlo několik dat konání sabatů: Valpuržina noc – svátek sv. Filipa a Jakuba (30. duben), sv. Jan Křtitel (24. června), sv. Bartoloměj (23. srpen), sv. Michael (29. září), sv. Tomáš (21. prosinec), sv. Silvestr (31. prosinec), také uvedená sobota před Velikonocemi či sv. Jiří (24. duben), někdy byl uváděn i Zelený čtvrtek (pohyblivý svátek v před-velikonocním týdnu). Dat mohlo být patrně ještě více.³⁵

Lze si představit, že se na Petrových kamenech mohla konat různá shromáždění, ať je nazveme sabaty či nikoli, téměř každou sobotu.³⁶ Soudím, že všechny ale nepředstavovaly pevný „kalendář“ sabatů v tom kterém roce. Tuto skutečnost totiž může naznačovat odkaz na zvláštní „sabat“, kterého se účastnily samé ženy-čarodějnice.

Zdá se, že „hlavní“ sabaty probíhaly v jarních a letních měsících (svátky sv. Filipa a Jakuba, sv. Jana, sv. Bartoloměje).³⁷ Těžko si ovšem dovedu představit ony

³² RAŽ, kart. 53, sign. XIV. 25, s. 3861 (koncept), čistopis RKP 43, fol. 26r-v.

³³ OA, kart. 372, fol. 486r-v; MZA Brno, rkp 689, fol. 141v. Doslova: „Zum ersten Mal na S. Walpurgisabent, zum andern Mal in vigilia des heil. Joannis Baptistae, drittens in vigilia des heil. Thomae Apostoli.“

³⁴ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6092.

³⁵ Např. i Nanebevzetí Panny Marie = 15. srpna; tak vypověděla Anna Gregor Bartelin, případně na sv. Jiljí (1. září); snad i před sv. Ondřejem (29. listopadu) podle Elisabeth Stubenuohlín.

³⁶ Srv. K. Wojtucka, Petrovy kameny, s. 98.

³⁷ Tamtéž. Autorka uvádí rozdělení na velké a všední sabaty. Pro ty druhé, které se měly konat ve všedních dnech, nejsou pro sledovanou oblast doklady.

zimní termíny sabatů, kdy na Petrových kamenech stejně jako na okolních horách a kopcích ležel metr či více sněhu. I z tohoto důvodu jsem z těchto zimních shromáždění poněkud na rozpacích.³⁸ Ale o jejich existenci vypovědělo postupně několik vyslýchanych osob pocházejících z různých lokalit. Že by si tuto skutečnost vymysleli, nelze předpokládat.

Datum konání, kromě úvodního každoročního sabatu, jehož pevný termín byl daný, bylo známo dlouho dopředu. Vždyť na Petrovy kameny putovali ženy i muži často ze vzdálenosti překračující mnoho desítek kilometrů, například i hanácké metropole Olomouce. Část osob cestovala v kočáře či na voze. Další jeli na koni, kterých bylo ve venkovských hospodářstvích nemalé množství. Řada osob z okolních lokalit legendární hory sem putovala pěšky. Většinou jeli nebo šli ve skupinách. „Všechny tyto muže a ženy, duchovní i světské, jsem viděla na voze, který táhl čtyři koně a jeli na Petrovy kameny,“ vypověděla zjara roku 1680 Dorothea Biedermanin.³⁹ Víím, že se tato vzdálenost může jevit jako přílišná a tak poněkud nepravděpodobná. Stačí si vzpomenout, že na jednu z klíčových poutí „na hory“ v roce 1419 dorazilo snad až 42 000 lidí, někteří přišli z Plzně, Domažlic, Hradce Králové, či dokonce z Moravy.⁴⁰ A to bylo těsně před začátkem žní. A což v baroku tak rozšířená putování na poutní místa, např. rakouské Maria Zell.⁴¹ Dokladů je tu přirozeně celá řada... Ano, jeden poskytl sám děkan K. A. Lautner, když při výslechu z 26. června 1684 vyličil cestu procesí ze Šumperku právě do proslulé Maria Zell.⁴² Jednalo se tu samozřejmě o několikadenní cestu, nicméně vzdálenost obou míst překročila přinejmenším 400 km...

+ + +

Klíčovou figuru na sabatech na Petrových kamenech představovala čarodějnická královna.⁴³ Podle vzpomínek účastníků zastávalo toto symbolické důstojenství postupně několik žen. Jejich časové zařazení není možné provést právě tak jako určit délku jejich setrvání v této „funkci“. Je pouze jisté, že se jednotlivé ženy měnily po uplynutí několika let. Představme si některé z nich.

Manželka hejtmána Vinarského z Velkých Losin.⁴⁴ „Vedle krále seděla královna, krásně oblečená, byla to zemřelá hejtmanka Vinarská.“ Shodlo se na tom v různých letech několik vyslýchanych osob. Inkvizitor H. F. Boblig k tomu poznamenal: „Zemřelý pan hejtmán Adam Vinarský z Křišova si podržel pro sebe (jako tajemství)

³⁸ Nelze totiž vyloučit, že se jednalo jistým způsobem o zbožné přání.

³⁹ RKP 43, fol. 241v-242r.

⁴⁰ Podle Petra Čorneje, Jan Žižka, Praha 2019, s. 151. Josefu Vackovi děkuji za upozornění na některé tyto geografické souvislosti.

⁴¹ Například z Třeboně do Maria Zell je to pěšky přes 230 km.

⁴² OA, kart. 372, fol. 480r-483v, opis MZA Brno, rkp. 689, fol. 140r-141v.

⁴³ Bericht von der Hexerey/ im Neissischen Bistumb, B. m. 1651 (starý tisk).

⁴⁴ RAŽ, kart. 53, sign. XIV. 20, s. 3463: „Die hiesige geweste Frau Hauptmanin Winarskin, welche neulich gestorben. NB. ...ist neben der Ferber Liesel gesessen.“ Tamtéž, s. 3502: „Neben ihm (König) sass die Königin, trefflich schön genutzt, in der Kleidung undt umb den Koppff; diese war die verstorbene Hauptmanin Winarskin.“

čarodějnictví a speciální kouzla (dass Hexenwesen unndt Species Veneficii). Protože nenadále zemřel a jeho paní jej v průběhu dvou měsíců následovala... v pozůstalosti jsme nic nenalezli. Corpus delicti je ten nejjistější.⁴⁵

Manželka hejtmana Hassnika z Janovic. „Byla to statná vysoká žena v černém oblečení, seděla v křesle.“ Jmenovala se Veronica Hassnikin von Weitzenfeld.⁴⁶ V říjnu roku 1684 vypověděla Helena Köhlerin z Rapotína k této osobě velmi nečekanou skutečnost. Na otázku, zda tato královna ještě žije, odpověděla, že nikoli, a na následující dotaz, kde je pohřbena, sdělila: „Je pohřbena na Petrových kamenech, v jedné rozsedině, kde byl vydlabán (hrob).“⁴⁷ Tato informace se může zdát dosti šokující, či z druhé strany málo pravděpodobná. Nemyslím však, že bychom ji měli odvrhnout jako naprostý výmysl.

Ferber Casperin, velmi bohatá měšťanka ze Šumperka. „Ferber Casperin seděla nahoře na Petrových kamenech jako královna. Byla oblečena v krásných hladkých černých šatech. Na hlavě měla krásnou korunu. Její hezkou vlečku neslo 4 nebo 5 galánů. Potom uzavřela kruh (s účastníky), aby nemohli přijít blíž špatní a chudí lidé.“⁴⁸ O několik let později na otázku, kdo korunoval tuto ženu, odpověděla stará rychtářka ze Sobotína Dorothea Axmanin, že byla korunována děkanem Lautnerem, který nyní sedí ve vězení.⁴⁹ Asistoval mu losinský farář König, jehož rychtářka „osobně viděla“. Domnívala se, že se tak stalo asi v roce 1671, ovšem Lautner začal v Šumperku působit až roku 1673... Tato bohatá měšťanka byla po smrti janovické hejtmanky Hassnikin zvolena „všemi čarodějnicemi“ novou královnou. Poté následoval „banket“⁵⁰ a dodávám, že nakonec proběhla i menší orgie.

Zachovala se dále zpráva, že ono vysoké důstojenství „královnyn“ zastávala rovněž dcera štolby někdejšího losinského hejtmana Vinarského Alžběta. V únoru roku 1688 to vypověděla Catharina Koppin.⁵¹ Měl ji korunovat janovický hejtman Hassnik.

Mezi tyto královny patřila i manželka knížecího rychtáře z Šumperka, která se jmenovala Hansselin. Žena, která tuto královnou na Petrových kamenech viděla, dodala, že po pravici jí seděl hejtman z Kolštejna. Vedle něj měl údajně sedět nový losinský hejtman Johann Ernst Tatzler. „Znám jej dobře z těchto sabatů... seděl u prvního stolu.“⁵² Je pozoruhodné, že v únoru roku 1688 ve své obsáhlé poznámce k výpovědi jisté mladé čarodějnice Heinrich Franz Boblig tuto skutečnost vůbec

⁴⁵ RAŽ, kart. 55, sign. XIV. 30, s. 5646: Doslova: „Der verstorbene Herr Hauptman Adam Vinarsky von Krzischow hat dass Hexenwesen, undt species veneficii beÿ sich auffbehalten: weil er aber unversehens mit Todt abgangen, undt seine Fraw Binner 2. Monath gefolget, ein undt der ander auss unss auch nicht allhier damahls gewesen, ist noch nichts unter den invertirten Erbschafts Sachen gefunden worden; corpus delicti uero est certissume.“

⁴⁶ Vs Janovice, kart. 167 (dokument z 11. dubna 1702).

⁴⁷ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 14, s. 6138.

⁴⁸ RKP 43, fol. 159r-v, 223v-224r.

⁴⁹ RAŽ, kart. 50, sign. XIV. 14, s. 498.

⁵⁰ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 14, s. 6139.

⁵¹ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 9, s. 1899; doslova: „Die jetzige Stallmeisterin des verstorbenen Herrn Hauptmans Winarsky Tochter, Namens Elisabeth, ist Hexen Königin gewest...“

⁵² Tamtéž, s. 1863–1687. H. F. Boblig k tomuto bodu výsledku přičinil obsáhlý výklad. Onou svědkyní

nerozporoval. Naopak se explicitně vyjádřil takto: „... on (hejtman) je velký příznivec čarodějnic, troucí o nich různé řeči. Ty nemůžeme zde zkoumat, jinak bychom jej museli zavřít.“⁵³ Není jasné, zda text tohoto znění poslal mladému hraběti ze Žerotína. Každopádně tu máme jasný doklad toho, že sabaty pokračovaly i po roce 1678, kdy se rozběhla soudní jednání, ale také že pohled inkvizitora Bobliga na skutečnosti, které vyšetřoval, byl – alespoň do jisté míry – diferencovaný a že byl dokonce schopen přimhouřit oko. Jde ovšem o velmi vzácnou, ba ojedinělou situaci v rámci Bobligovy kariéry ve Velkých Losinách.

Čarodějnickými korunovanými osobami se mohly stát rovněž ženy poněkud odlišného sociálního zakotvení:

Dorothea Daudin byla v jednom z výsledků vyličená jako osoba, která seděla na židli v krásném oblečení, na hlavě měla korunu. Christina Mertin Ott z Vernířovic to vypověděla v roce 1683.⁵⁴ Tehdy byla již D. Daudin více než čtyři roky po smrti, patrně spáchala v květnu roku 1679 sebevraždu. Jednalo se o první oběť v rozbíhajících se losinských čarodějnických procesech. Tato žena byla v počátcích vyšetřování považována za jednu z klíčových čarodějnic. Šlo o poměrně nemajetnou ženu, jež údajně měla pouze jednu krávu.⁵⁵ Snad měla mezi čarodějnicemi vážnost pro svou schopnost získávat pro tuto sektu další osoby.

Podobně tomu bylo s Barbarou Göttlicherin z Velkých Losin. Sama vypověděla, že seděla na Petrových kamenech u nejprzednějšího stolu ve svátečních šatech s korunou na hlavě.⁵⁶

Zdá se, že tyto dvě ženy spadaly do jiné sociální či společenské kategorie korunovaných osob na Petrových kamenech než předchozí nižší šlechtičny, případně bohatá měšťanka. Svědkyně je také nenazývaly královnami. V této souvislosti mě napadá, zda obě nepatřily k oněm ryze ženským sabatům, o kterých máme jen naprosto mlhavou povědomost...

Významnou, ačkoli pouze neformální roli hrála při sabatech kuchařka děkana Lautnera Susanna Foglickin: „sie war eine Principalin“, tedy jedna z klíčových osob. Jistě to může být poněkud neobvyklá charakteristika pro farskou kuchařku, tedy osobu z dolní poloviny společenského žebříčku. V tomto případě je ovšem třeba uvažovat v jiných souvislostech, v jiných interpersonálních vazbách. Skvěle společenské postavení Foglickin nejen na Petrových kamenech bylo dáno jejím vztahem k děkanu Lautnerovi.

Čarodějnické královny či jiné korunované ženy na Petrových kamenech nebyly ale výlučnými osobami, které dávaly sabatu jeho ráz. Nechyběla ani mužská složka, jež byla rozhodující pro jeden z klíčových momentů sabatů, totiž přijímání nových čarodějnic, žen i mužů.

byla s. Köhlerin. Doslova: „Zum dritten aber Sass der hiesige Ullersdorffer Haubtman /: Johann Ernst Tatzler:/ welchen, gleich wie Ich ausser der Zusammenkunft auffen Peterstein gut t gekennet.“

⁵³ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 10, s. 1865. Doslova: „Dann er ist ein grosser Fautor der Hexen, spargiret unterschiedliche Reden, sonsten wolten wier ihn heünt beim Kopff nehmen.“

⁵⁴ RAŽ, kart. 50, sign. XIV. 6, s. 846–847.

⁵⁵ RKP 43, fol. 65r-v.

⁵⁶ RKP 43, fol. 222r.

„Potom mi (galán) představil jednoho muže, který seděl na vysoké židli, oblečen v černém, na hlavě černou kapuci, v rukou držel jakési velké ‚žezlo‘,⁵⁷ nohy jsem mu neviděla. Před tímto ‚černým nejvyšším‘ jsem se musela odřeknout Boha a darovat mu svoji duši. Potom vzal svůj úd a zastrčil jej do mě, vjel do mě jako bodec, pak jsme obcovali. Nakonec jsem jako poděkování mu musela líbat úd.“⁵⁸ To je výpověď Heleny Köhlerin z října roku 1684. V tomto případě se nejednalo o nic výjimečného, již o rok dříve vypovídala Rosina Biedermanin z Velkých Losin ve velmi podobném duchu.⁵⁹ Právě ona sexuální stránka této interakce hrála, jak se zdá, velmi zásadní roli. O jejím skutečném průběhu netřeba pochybovat, jednalo se o velmi podstatnou součást těchto obřadů. Tato žena uvedla, že byla představena „velkému knížeti“. Musela mu nejprve přísahat věrnost, pak s ní veřejně obcoval a nakonec mu musela líbat zadek.⁶⁰ Tímto rituálem byla uvedená žena přijata mezi čarodějnice. Stalo se tak při sabatu o sv. Filipu a Jakubu, kdy byl držen „velký knížecí den“ (der grosse Fürstentag).

Podobně vypověděla Marina Scharffin v červnu roku 1686 o své účasti na Petrových kamenech: „Nemohu to sama vypovědět! Byl tam krásný zámek. Jak byl krásný zvenku, tak uvnitř. Všude byla spousta lidí. Když jsem vešla dovnitř, stál tam velký kníže v pěkném modrém oblečení, na hlavě hnědý klobouk s chocholkou, v ruce žezlo; boty vypadaly jako okované. Tento velký muž mě přijal, podal mi ruku a já jsem slíbila věrnost. Potom jsme obcovali a já jsem mu musela lízat zadek, přitom prděl. Jeho zadek vypadal jako koňský. Je to vše pravda.“⁶¹

Dokladem vnitřní hierarchie této sekty je například skutečnost, že Johann Friedrich Kopp, známý jako „mladý Kopp“ (nar. asi 1640), působil mezi čarodějnicemi jako „nejvyšší důstojník“ (obriste Leütnant), ale také jako „nejvyšší písař“ (obriste Schreiber), který měl na starost evidenci nových členů. Zapisoval je do velké černé knihy, a to přímo krví nových členek či členů.⁶² Jednou z klíčových osob mezi losinskými čarodějnicemi byla i „stará Koppin“, matka předešlého. Zdá se, že pro svoji neformální autoritu byla nazývána „generálkou“ (Generalin).⁶³ To ovšem nemuselo být jen v souvislosti se sabaty, ale daleko spíše s maloměstskou každodenností. I to je nicméně cenným dokladem jistého rozvrstvení této společnosti.

⁵⁷ Doslova: „an den Händen grosse Kreyle“; český ekvivalent tohoto slova se mi nepodařilo nalézt.

⁵⁸ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6729–6730.

⁵⁹ RAŽ, kart. 50, sign. XIV. 6, s. 624sq.

⁶⁰ Tamtéž, s. 613; doslova: „... ich habe mich in Gegenwarth meine Mutter undt der alten Schitzin vor diesen grossen Fürsten gestellet, dem selbigen angeglobet, undt mit einem Handt Streich bei seinem Reich (!) zu verbleiben, mich ergeben; worauff er mich Rukhwerths niedergelegt, undt sich fleischlich mit mir vermischet, sein Ding ist kaldt gewesen; hernach hab ich ihme den Arsch, welicher einem garstigen Hundt Arsch gleich gewesen, kiessen muessen, undt er einem grossen Fortz, Bombum, gelassen. Nach welichen Ich mich zu den andern Hexen gesellet.“

⁶¹ RAŽ, kart. 55, sign. XIV. 30, s. 5566sq.

⁶² RKP 43, fol. 127v, výpověď s. Stubenuohlin.

⁶³ RKP 43, fol. 143r. „Die Stubenfolin (!) sagt der alten Coppin ins gesicht, dz die eine General Hex sei, dz alles wahr sei, was sie beide Zeithero bekennet haben...“

Poněkud specifickou skupinou účastníků sabatů – patrně ale jen na první pohled – byli duchovní, kteří také přicházeli, většinou se svými kuchařkami, na Petrovy kameny. A nebyli tam jistě jen jako pasivní diváci, ale chovali se tam velmi světsky. Jejich handicapem ovšem bylo, že se jednalo o obecně známé osoby. Na sabatech byli viděni Kryštof Alois Lautner, děkan ze Šumperka, Thomas König, farář z Velkých Losin, Hans Babst (Pabst), farář z Rýmařova, farář Jacob Klug z Rapotína, farář z Bludova, farář ze Zábřehu, někdejší převor šumperských dominikánů, bývalý farář Moser. Hlavními osobnostmi mezi nimi byli šumperský děkan a rýmařovský farář. Ti sedávali na Petrových kamenech zpravidla u prvního stolu, tedy na nejčestnějším místě.

O nejvýznamnější a nejznámější osobě losinských a šumperských čarodějnických procesů Kryštofu Aloisi Lautnerovi je toho mnoho napsáno, nemohu však říci, že by šlo vždy o objektivní historický výklad.⁶⁴ Býval pravidelným účastníkem sabatů, spolu se svou kuchařkou S. Foglickin. Podílel se na sabatech jako hudebník, ale také například při korunovaci některých královen. Nechyběl jako duchovní při pohřbu janovické hejtmanky Hassnikin. Několik osob o něm vypovědělo, že obcoval veřejně nejen se svou kuchařkou, ale i s jinými ženami. Rád tančil a své umění v tomto ohledu rád ukazoval. Inkvizitor Boblig se domníval, že Lautnerova matka byla upálena jako čarodějnice ve Slezsku.

Neméně významnou osobou tu byl rýmařovský farář Hans Babst (Pabst). Velmi mnoho o něm vypověděla Ursula Klugin z Rejhotic.⁶⁵ Na otázku, co dělal tento farář na Petrových kamenech, žena odpověděla: „Dělal to, co jsme dělali my všichni; smilnil s krásnými paními. Jejich jména mi nejsou známá. Svoji bujnost (a lascivnost) uspokojoval vestoje i vleže.“ A padla další otázka: „Viděla jsi, že by na Petrových kamenech opravdu obcoval se ženami?“ A Klugin s odpovědí neváhala: „Ano, ó ano, jasně jsem to viděla, ale nevím, jak se jmenovaly.“ Konečně mohu uvést ženinu odpověď na otázku, jak často byl Babst na sabatech: „Pokaždé, co jsem tam byla já, tam byl.“ Tento duchovní nakonec unikl možnému stíhání tím, že utekl ze své farnosti; zanechal tam přitom vše, co jej obklopovalo. Církevní dráhu ovšem patrně neopustil, stal se farářem v jedné jihomoravské vsi. To ovšem neznamená nic jiného, než že se tak muselo stát se souhlasem olomouckého biskupa. Je možné dodat, že Babstova sestra nebo matka byla upálena jako čarodějnice v Jeseníku.⁶⁶

Podobný osud potkal i mladého losinského faráře Thomase Königa. I on byl často viděn na Petrových kamenech, a to v doprovodu své mladičké, šestnáctileté schovanky.⁶⁷ Několik osob o něm vypovědělo, že se tam choval velmi nenuceně. Mladý duchovní rovněž z panství zmizel. Pouze děkan Lautner skončil v roce 1685

⁶⁴ František Spurný et al., Šumperský farář Kryštof Alois Lautner, oběť čarodějnických inkvizičních procesů, Šumperk 2000. Srv. J. Čechura, Heinrich Franz Boblig (kap. Biskupský inkviziční soud. Lautner kontra Boblig?), v tisku.

⁶⁵ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 11, s. 2224–2225.

⁶⁶ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 690, doslova: „So viel mir bewust, ist entweder seine Schwester oder seine Mutter zu Frejwaldau (dnes Jeseník) in Schlesien verbrent worden.“

⁶⁷ RKP 43, fol. 369v–372r; zde i další informace o Lautnerovi. Výpověď Barbary Drechsslerin, upálené roku 1681.

na hranici. Lapidárně se k jejich počínání vyjádřila Barbara Drechslerin, která vypověděla: „Děkan dělal různé šprýmy, poté obcoval se svou kuchařkou a páter Thomas se svojí dívkou. Je to pravda, chci o tom mluvit čistou pravdu, nechci nikomu činit bezpráví, chci na tom zemřít...“⁶⁸

+ + +

Důležitou složku sabatu představovala hudba. Na sabatu obvykle hráli tři až čtyři muzikanti, jejichž hudební produkce trvala údajně až dvě hodiny. Většinou pocházeli z losinského panství. Považují za důležité, že při probíhajících výsleších kladl inkviziční losinský soud na toto téma docela velký důraz a zajímala jej jména muzikantů, kteří byli přítomni na Petrových kamenech, ale hráli také při jiných příležitostech. Již při výslechu Mariny Schuchin na podzim roku 1678 padaly takové otázky. Odpovědi této ženy se točily kolem jména místního hospodáře Hanse Stubenuohla, jenž ovládal hru na několik nástrojů, např. na cimbál. Jeho příbuzný Franz Florián ze vsi Vernířovice hrával na Petrových kamenech na „malé housle“. Nebyl sice ovšem zařazen mezi čaroděje, ale vědělo se o jeho hudebních produkcích.

Když přijela Ferber Casperin ze Šumperka na Petrovy kameny se třemi galány, obcovala údajně postupně se všemi třemi a „hudebníci jim při tom statečně hráli. Jsou již všichni mrtví. První se jmenoval Strauch, druhý Seüler Matthis.“ To vypověděla Marina Zöllichin, mlynářka z Vikýřovic.⁶⁹ Také velmi zajímavý losinský poddaný zvaný obvykle „mladý“ Friedrich Kopp hrával nejen na Petrových kamenech na „malé housle“. I mezi šumperskými obyvateli lze nalézt některé muzikanty, například Triebmachera (výrobce tripu, druhu látky)⁷⁰ či Heinricha Peschkeho. Jedna skupina hudebníků hrála ve složení Friedrich Kopp starší – „basové housle“ (Bassgeigen), Hans Stubenuohl – „malé housle“ a šumperský rychtář Heinrich Peschke hrál na „velký nástroj“, snad na basu; konečně posledním mužem tohoto kvarteta byl již uvedený mladý Kopp se svými „malými houslemi“.⁷¹ Při některých příležitostech hrál na své „malé housle“ i šumperský děkan Kryštof Alois Lautner.⁷²

Muzikanti sedávali na Petrových kamenech „nahore“, a to kolem ohně. Tam je účastníci sabatů dobře viděli. Za svoji hudební produkci nežádali žádné peníze.⁷³

Když víme i o hudební produkci, můžeme se obrátit k vlastnímu programu sabatu. Tvořily jej patrně tři základní body: jídlo a pití, volná zábava a sex. Řada vyslýchaných osob, žen i mužů, vypověděla v této souvislosti jednoznačně: „Žrali jsme a chlastali, skákali a tancovali.“ Následně se pak oddali sexuálníím hrátkám jak s vybranými, tak i docela náhodnými partnery a partnerkami.⁷⁴

⁶⁸ RKP 43, fol. 370r. Doplnuji postřeh z výpovědi H. Stubenuohla: „Zemřelý farář ze Zábřehu (Hohnstadt) Miczula obcoval s malou tlustou ženou, kterou neznám.“ Srv. tamtéž, fol. 348r.

⁶⁹ RKP 43, fol. 99r.

⁷⁰ D. Polách, in: M. Neubauerová, D. Polách, Zpráva, s. 48.

⁷¹ RAŽ, kart. 54, sign. XIV. 28, s. 4978.

⁷² Tamtéž.

⁷³ RAŽ, kart. 52, XIV. 15, s. 3185sq.

⁷⁴ Doslova: „... wir werden statlich oben auffen Peterstein fressen undt sauffen, tanzen undt springen bei einander schlaffen undt uns mit niemanden verwischen es ist wahr, mich also geschehen...“ RAŽ, kart. 55, sign. XIV. 31, s. 5327 a jinde. Takových dokladů je celá řada.

Je vysoce pravděpodobné, že podstatnou součástí těchto setkávání představovaly sexuální aktivity přítomných. Taková byla například osobní zkušenost A. Koppin. Zde je zásadní, že žena to vypověděla v roce 1679, kdy jí bylo 65 let.⁷⁵ Ovšem čarodějnicí se stala jako jedenadvacetiletá před 44 roky. Takto získávají tyto informace jinou optiku. Některé ženy byly – a dobře si vše pamatovaly – čarodějnicemi desítky a desítky let.

Jedna z odpovědí na otázku, co se dělo po „žranici“, zněla: „Tam probíhaly samé neřesti a hříchy. Já jsem obcovala s Jockel a jiní s dalšími.“⁷⁶ Podle Cathariny Winterin došlo i k takovéto situaci: „Když jsem dojela na Petrovy kameny, šli mi v ústřety tři kavalíři s chochočkami na hlavě. Uvrhli mě do postele, a smilnili se mnou. Byla jsem přitom zcela nahá. Musela jsem jednomu líbat úd. Potom jsem byla přivedena ke stolu.“⁷⁷ Zůstává otevřenou otázkou, do jaké míry může odpovídat takto popsaná situace dobové reality, či do jaké míry odráží jen představy staré ženy. Ano, představy a realita, to je v těchto výpovědích velmi těsně vzájemně promíseno. Není složité odlišit fikci od skutečnosti. Netřeba to ovšem dělat nějak násilně, jde přece o obraz duchovního světa zdejších čarodějnic. Ty zejména v počáteční fázi procesů byly v tomto ohledu velmi sdílné.

Po skončení tohoto shromáždění, nejčastěji v průběhu neděle, se účastníci sabatu rozcházeli či rozjížděli domů, aby se zvolna začali připravovat na další cestu. Jak jsem mohl ukázat, termínů k těmto shromážděním bylo více než dost.

⁷⁵ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 4432–4433; doslova: „... wir werden statlich oben auffen Peterstein fressen undt sauffen, tanzen undt springen bei einander schlaffen undt uns mit niemanden vermischen es ist wahr, mich also geschehen.“

⁷⁶ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6017sq. (koncept).

⁷⁷ Tamtéž, s. 6180–6181.

2. KAPITOLA

Účastníci sabatu na Petrových kamenech

Určit či identifikovat osoby – čarodějnice a čaroděje –, které se účastnily sabatů na Petrových kamenech, představuje bezesporu ambiciózní cíl. Ovšem současně jde o úkol extrémně náročný, jehož řešitel se místy musí pohybovat na tenkém ledě. Co tím vlastně myslím? Asi to, že se nejedná o žádný jednoznačný rámec. Jednotliví vyslyšení při výpovědích uváděli různá jména osob, se kterými se setkali nebo je viděli na Petrových kamenech. Většinou věděli, z které vsi určitá žena nebo muž pocházeli. Ale problematičtější to bylo s jejich jmény či – moderně řečeno – příjmeními, případně s jejich profesemi. Například jeden hovořil o „staré lázeňské“, druhý o „Bader Tobissin“, přičemž šlo o jednu osobu. Mnohdy byly ženy uváděny jen podle profese – šenkýřka, porodní bába, farská kuchařka, olejnice. Často byly také určité osoby známy pod dvěma nebo i třemi jmény.

Uvedme si příklad. Z vesnice Potočná přicházel na Petrovy kameny „der alte Kash, er heiss Georg Zöllich, ein Fleischhaker“¹ čili „starý Kash, jinak Georg Zöllich, řezník“. Tento muž se tak může ve výpovědích osob vyskytovat hned pod třemi jmény. Z druhé strany jednou z velmi aktivních čarodějnic byla žena, kterou skoro ve všech výpovědích nacházíme pod lapidárním označením „olejnice“ (Öhlschlägerin). Že se ve skutečnosti jmenovala Barbara Axmanin a žila ve vsi Petrovice, lze zjistit až v souvislosti s jejím vlastním výsledkem v roce 1686, ač byla dobře známá z mnoha výsledků jiných osob vedených o několik let dříve.

Zkrátka řada osob byla známa, identifikována a určována jen podle svých řemesel či živností, nebo jen podle křestního jména či polohy svého bydliště v té které lokalitě. V takovém případě bylo nebezpečí, že jedna osoba bude považována za dvě různé osoby. To by ale nemělo bránit pokusu zjistit, kolik osob se mohlo účastnit sabatů na legendárním vrchu. Musíme si ovšem ještě pamatovat, že výpověď určité osoby třeba z roku 1680 se nemusí vztahovat k tomuto roku, ale vlastně k celé – časově neohraničené – době, po kterou vyslyšení na Petrovy kameny docházeli. Svou roli hrála také jejich schopnost pamatovat si osoby jak z celého losinského panství, které bylo navíc tvořeno třemi statky (Velké Losiny, Vízmberek, Třemešek) a z blízkého města Šumperk, tak také příchozí z dalších panství, zejména z panství Janovice, ale také Branná (Kolštejn), či dokonce Jeseník (Frývaldov).

¹ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 33, s. 6124.

Schopnost pamatovat si celou řadu jmen zároveň prozrazuje, že tito lidé – ač z různých lokalit, vzdálených i několik desítek kilometrů – se docela dobře znali. Catharina Rabowsky jinak alte Schützin ve výslechu z roku 1680 dokázala vyjmenovat 205 (!) osob, které viděla na Petrových kamenech; pocházely z několika měst a vsí.² Catharina Friedrichin jinak Schmidt Tobisin o šest let později si pamatovala účast nejméně 137 osob. Tak vysoká čísla byla spíše výjimkou, ale i první vyslýchaná Marina Schuchin jinak Franckin uvedla celkem 23 jmen. To bylo ovšem na počátku výslechů, kdy osobám spojeným s Petrovými kameny ještě nebyla losinským soudem či samotným Bobligem věnována výraznější pozornost. Tehdy je více zajímala manipulace s hostiemi.

Došlo, ovšem ojediněle, také k tomu, že obžalovaný přímo vypověděl, že nezná nikoho ve Velkých Losinách ani v okolí. Hans Göttlicher z Pustých Žibřidovic tak učinil při výslechu z 30. ledna 1688.³ Jmenoval 23 osob; kromě několika obyvatel vsi, kde žil, uvedl skupinku osob ze sousedních vsí. Tento jeho přístup nemusel být ovšem vůbec záměrný. Je přece potřeba vzít v úvahu jeho osobní schopnosti, paměť aj.

Jistě se zde nabízí otázka, zda si vypovídající nevymýšleli a nechtěli třeba „vpašovat“ do seznamu viděných osob někoho, komu by například chtěli ublížit či jej nějak poškodit. To se někdy mohlo stát.

Pokud šlo o osoby společensky výše postavené nebo třeba duchovní, padla nejednou formulace: jsem připraven(a) mu to říci do očí. Tak tomu bylo například v případě, kdy losinské ženy – zpravidla nezávisle na sobě – vypověděly, že na Petrových kamenech viděly děkana Kryštofa Aloise Lautnera či jiného duchovního. Tak 25. října 1684 vypověděla Helena Köhlerin, že „je to jistě pravda, jsem připravena mu (Lautnerovi) to říci do očí“.⁴

Celkově mám za to, že velké zkreslení ve výčtu uváděných osob nehrozilo, neboť výpověď nebyla vynucována přímým psychickým nebo fyzickým nátlakem. Jistě přitom nepodceňuji dlouhodobý vliv věznění. Někdy vyslýchaní vypovídali o osobách na Petrových kamenech i několik dnů. Např. Christina Friedrichin tak učinila ve dnech 2. až 4. listopadu roku 1683.⁵

² C. Rabowsky uvedla tyto lokality a počty osob z nich: Velké Losiny 81, Šumperk 25, Olomouc 1, vsi: Pusté Žibřidovice 7, Vernířovice 9, N. Ves 7, Třemešek 1, Rejhotice 11, Maršíkov 11, Vikýřovice 5, Sobotín 11, Petrov 5, Potůčnick 2, Prameny (Stolnava) 3, Rapotín 21, Bukovice 1, Rudoltice 1.

³ RAŽ, kart. 51, sign. XIV. 9, s. 1766. Doslova: „Jetzt weiss ich niemanden mehr, weder zu Ullersdorff, weder in der Frembde, ich kann sie nicht nennen...“

⁴ RAŽ, kart. 56, sign. XIV. 36, s. 6128.

⁵ RAŽ, kart. 54, sign. XIV. 26, s. 4411sq.

Počet účastníků sabatů na Petrových kamenech uváděný osobami vyslýchanými v letech 1679–1680⁶

Schuchin 1679	23 osob
Groërin 1679	18 osob
Zöllichin 1679	40 osob
Stubenuohlin 1679	43 osob
Koppin 1679	19 osob
Richterin 1679	30 osob
Föbelin 1679	69 osob
Kühnelin 1679	29 osob
Biedermanin 1680	86 osob
Göttlicherin 1680	82 osob
Rabowsky 1680	205 osob
Kranichelin 1680	54 osob
Drechslerin 1680	57 osob
Stubenuohl 1680	52 osob
Richterin 1680	27 osob
Rotterin 1680	69 osob

Věrohodnost výpovědí o osobách přítomných na místě sabatu posiluje také skutečnost, že toho kterého účastníka, například rychtáře Hanse Axmana ze So-
botína, viděla řada vyslýchaných nezávisle na sobě, v průběhu desetiletí 1678–1688.

Osoby scházející se na Petrových kamenech můžeme rozčlenit podle několika hledisek, zejména geografického, ale i sociálního. Následující tabulka udává, odkud účastníci pocházeli:

ze Šumperka	116 osob
z Velkých Losin	129 osob
ze vsí losinského panství	58 osob
ze vsí vízmberského panství	102 osob
ze vsí statku Třemešek	9 osob
z cizích panství + měst	57 osob
celkem	471 osob

Uveďme si opakovaně jmenované osoby z města Šumperk viděné na Petrových kamenech: děkan Kryštof Alois Lautner (jmenován 6×), jeho kuchařka Susanna Foglickin (10×), „mědikovka“ (Kupferschmiedin) s dcerou (matka 12×, dcera 8×), mydlář Johann Przerowsky (4×), knížecí rychtář Hütter Casper s manželkou (10×),

⁶ Vesměs podle Rkp. 43. Rukopis obsahuje výsledky všech osob uvedených v tabulce. Dodávám, že jde o výpovědi 15 ze 17 osob (z toho 16 žen), které byly popraveny v letech 1679–1681. Pocházely z následujících lokalit: Velké Losiny, Vernířovice, Vikýřovice, Třemešek, Klepáčov, Rejhotice, Pusté Žibřidovice. Srv. Michaela Neubauerová, Drahomír Polách, Zpráva o nevíře-Raport o niewierze-Die Nachricht vom Unglaube, b. m. 2010, s. 42–43. Osoby v tabulce uvádím pod zkrácenými jmény, tedy jen podle příjmení, křestní jméno a jejich případnou přezdívku jsem tu vynechal.

navíc jejich dcera a tchyně, městský rychtář Peschke (5 ×), Salamon Gabriel, knížecí rychtář (6 × + jeho dcera 1 ×), rodina Ferber Casper – celkem 5 osob.

Pozoruhodné je tu časté zastoupení vrchnostenských a samosprávních úředníků, méně potom řemeslníků či živnostníků. Nepřehlédneme ani opakované uvádění šumperského děkana a jeho kuchařky. Tento přehled vychází z výpovědí losinských měšťanů a vesničanů. Naznačuje i význam šumperských trhů pro tuto blízkou oblast. Nejeden z vyslýchaných dokázal přesně určit, kde dotýčný šumperský měšťan či měšťanka bydleli: např. u kláštera, u městské brány apod.

Další poněkud nečekaný obraz poskytuje „sestava“ osob, které byly zaměstnány na losinském zámku či panství: manželka kuchyňského písaře Susanna Endtlicherin, Hans Stubenuohl, sklepmistr, Barbara Drexlerin, zámecká hospodyně, výběrčí berně, Zeidlerin, manželka lesmistra, Hinclein, manželka zámeckého šafáře, šafářka losinského dvora, manželka lesníka Axmana, manželka „starého střelce“, stará Braunerin, manželka výběrčího kontribuce. Z tohoto přehledu zámeckých úředníků spojených s Petrovými kameny je dobře patrné, že někteří byli pro své okolí známi jen podle svého zaměstnání, třeba výběrčí berně. Nikde jsem nenalezl jeho skutečné jméno právě tak jako v případě „šafářky losinského dvora“.

V samotných Velkých Losinách bylo možné nalézt mnoho řemeslníků a živnostníků, kteří rovněž docházeli na sabaty,⁷ stejně jako řada dalších osob z tohoto města.

Osoby vícekrát jmenované: Biedermanin, papírnice (11 ×), stará Koppin (8 ×) + její rodina (11 × – starý Kopp, mladý Kopp), Bader Tobisin, manželka losinského bednáře (14 ×) + její dcera (2 ×), Kranach Lorenzin (6 ×), Barbara, dcera farské pekařky Barbary Rotterin (8 ×). Kromě posledně uvedené mladé ženy všechny ostatní skončily brzy po zahájení vyšetřování zdejších „čarodějnic“ na hranici. Je tak patrné, že šlo o velmi významné, ba klíčové osoby. To současně ukazuje, podle jakého klíče končily první losinské čarodějnice ve vězení a nakonec i na hranici. Nejednalo se tu o žádnou nahodilost či voluntarismus pana inkvizitora. On sám získal velmi záhy po svém příchodu do Velkých Losin (po 2. září 1678) jakýsi přehled hlavních žen „čarodějnic“. Pan inkvizitor neevidoval žádného muže.⁸

Mezi další frekventovaná jména účastníků z Velkých Losin patřili Martin Jackwert (8 ×), Eva Bittnerin (7 ×), rychtář z Velkých Losin (5 × + jeho dcera Maria 1 ×), Hans Schubert (3 ×), Wolff Matzin (3 ×). Nechyběl ani losinský farář König a jeho mladičká schovanka (3 ×). Posledně jmenovaní byli vždy uváděni společně; je zjevné, že tato dvojice budila jistou pozornost.

⁷ Mlynáři (2), krejčí (2), „Schiefter“, „Triebmacher“, pivovarníci (3), bednář v pivovaře, kováři (2), pokrývač, olejník, lázeňští (2), zámečníci (3), pekař, řezníci (3–4), provazníci (2), „Wiesenhütters“, šenkýři (2), vinopalnice, farská kuchařka, papírnice, tovaryš u papírnice, manželka školního mistra, porodní bába.

⁸ Viz RKP. 43.